AIDAI

LIETUVIŲ KULTŪRINIS ŽURNALAS
LITHUANIAN CULTURAL MAGAZINE

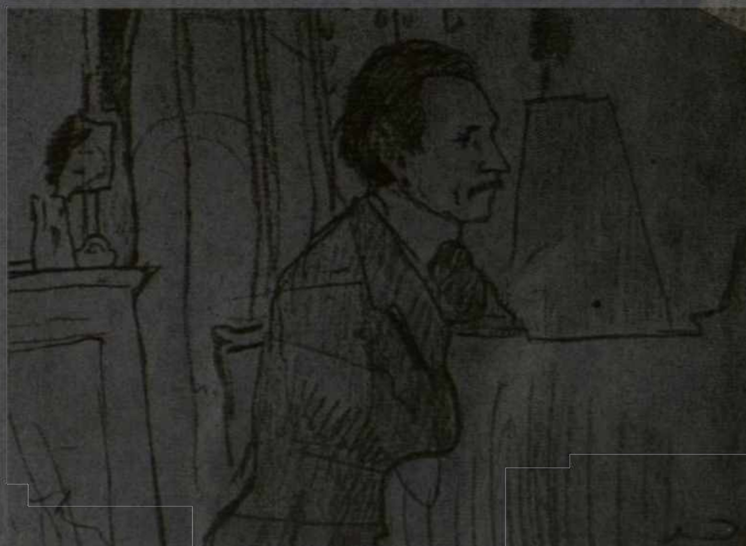
M. K. Čiurlionis
Bičiulystė

MIUNCHENAS, 1946 M. BIRŽELIO MĖN. 28 D. NR. 8 (20) 3. METAI

TURINYS

NR. 8. 1946 METAI, BIRŽELIO MĖN. 28 D.

ILIUSTRUOTA M. K. ČIURLIONIO, M. DOBUŽINSKIO, V. K. JONYNO, A. VAIČAIČIO, L. VILIMO IR V. SIMANKEVIČIAUS DARBAIS.

M. K. Čiurlionis improvizuoja — M. Dobužinskio piešinys

AIDAI

MIUNCHENAS, 1946 M. BIRŽELIO MĖN. 28 D. NR. 8 (20) 3. METAI

Bruno de Chevrier

Baltijos tautų likimas

(Jų tarptautinis statusas)

Straipsnis žinomo prancūzų žurnalisto, buvęs atspausdintas Paryžiuje plačiai skaitomam politikos žurnale „Res Publica"

Tuo tarpu kai šiandien Europos kontinento politinėje šachmatų lentoje pagrindinės figūros yra angažuotos labai komplikuotame žaidime, kitos antrojo bei trečiojo plano figūros laikosi „užšachuotos" pakraščiuose, stebėdamos, kokios bus kovos pasėkos jų atžvilgiu.

Čia norime kalbėti apie Baltijos tautas, kurioms jų geopolitinis likimas yra nulėmęs gyventi tarp Rusijos, laikančios jas dabartiniu metu savo dominacijoje „sovietinių respublikų" titulu, ir Vokietijos, kurios grėsmingąs žvilgsnis jau nuo XII šimtmečio buvo nukreiptas į Dauguvos ir Nemuno pakrantes.

Jau nuo amžių Baltijos tautų likimas yra daug pergyvenęs blogų ir gerų valandų, tačiau jis nieku nėra praradęs aktualumo. Šiame rasių, civilizacijų ir interesų kryžkelyje didžiosios kaimyninės valstybės visais laikais stengėsi pasilaikyti laisvę savo manievrams...

*

Šio karo metu Baltijos tautoms suskambėjo stiprinantis balsas iš vietos, kuri buvo pavadinta esanti „kažkur Atlante". Britų Imperijos Ministerio Pirmininko ir Jungtinių Amerikos Valstybių Prezidento ten išdirbtoji Charta nustato, kad po šio karo neturės būti daroma jokių teritorinių pakeitimų, kurie nebūtų priimti suinteresuotųjų tautų laisvai išreikšta valia (Chartos 2 straipsnis). Vadovaudamiesi tarptautinės teisės senu demokratiniu principu dėl tautų teisės pačioms nuspręsti savo likimą, anglosaksų demokratijų šefai Atlanto Chartos 3 straipsnyje pareiškia, jog jie „respektuoja visų tautų teisę pasirinkti tokią valdžios formą, kokioje jos trokšta gyventi; jie nori, kad būtų sugrąžintos suverenines teisės ir laisvos valdžios reiškimasis tiems, iš kurių tai jėga buvo atimta". Štai principai, kurie be jokios abejonės liečia ir Baltijos valstybes.

Tenka dabar išsiaiškinti, kokias formas turės įgauti tasai ateities statusas ir kokius teigiamus rezultatus galės jis duoti Baltijos tautoms. Šiandien mes nenorime leistis į diskusijas liečiančias dabartinį Baltijos tautų statusą Sovietų Sąjungos rėmuose. Pasitenkinkime tuo tarpu pareiškimu, jog baisiose rungtynėse, kurios šiuo metu lošiamos Europos rytuose, Baltijos tautos jokiu būdu negali būti užmirštos. Jos negali būti išskirtos iš būsimosios tarptautinės santvarkos jau vien dėl tos pagrindinės priežasties, kad jos yra tautos kaip tik ta prasme, kurią joms suteikia Atlanto Charta, užtikrinanti joms laisvą ir nepriklausomą ateitį. Iš kitos pusės, šios tautos per 22 savo nepriklausomo gyvavimo metus yra įrodžiusios savo pilną sugebėjimą gerai sutvarkytam ir klestinčiam valstybiniam gyvenimui. Kad baltai nori ir trokšta gyventi laisvi, tai yra parodžiusios jų šimtmetinės kovos dėl nepriklausomybės ir jų atkakliausias priešinimasis nacių okupacijai, 1941—1944 metais. Šios tautos savo slaptosios spaudos ir gausių slaptųjų susigrupavimų balsais yra reiškusios savo ryžtingą valią laisvos gyventi ir ieškojusios priemonių nublokšti nacių jungą.

*

Štai trys Baltijos valstybės — Lietuva, Latvija, Estija, — ieškančios sau užsitikrinti ateities garantijų ir laukiančios, kad joms būtų pritaikinti kilnieji teisingumo ir laisvės principai. Tarp kitko, atrodo, jog ir Sovietų Sąjungos vyriausybė, vedanti labai realistinę politiką, nelaiko Baltijos valstybių klausimo nei išspręstu, nei esančiu vien sovietų vidaus reikalu. Ir tai dėl paprastos priežasties, jog Maskvos vyriausybė labai gerai žino, kad nė viena didžioji valstybė ligi šiol nebuvo pripažinusi Baltijos valstybių įjungimo 1940 metais į SSSR ir kad Baltijos kraštų diplomatinės atstovybės tebeveikia visoje eilėje užsienio valstybių. Šiuo atžvilgiu buvo išsklaidytos paskutinės abejonės USA Valstybės sekretoriaus 1945 mt. kovo 4 dienos deklaracija, pagal kurią „kiek tai liečia Jungtines Valstybes, Baltijos kraštų statusas nėra nieku pasikeitęs net ir po Yaltos Konferencijos". Ir jis pridėjo, kad „Baltijos Valstybės — Estija, Latvija ir Lietuva, — Valstybės Departamento tebėra pripažįstamos". Tas anglosaksų nusistatymas nepasikeitė ir ligi pastarųjų dienų. „DAILY WORKER" diplomatinis redaktorius 1945 metų spalių 20 dienos numeryje rašė, kad „Jungtinės Valstybės nepripažįsta Sovietų Rusijai teisės atstovauti Nürnbergo byloje Estijos, Latvijos ir Lietuvos respublikoms, lygiai kaip ir kai kurioms kitoms teritorijoms". Tai buvo išvada iš teisėjo Jacksono laiško, kurį 1945 m. spalių 6 d. jis parašė generaliniams teisėjams (prokurorams ir advokatams) ir kuris buvo viešai paskelbtas Berlyne 1945 mt. spalių 19 d. Didžioji Britanija tuo reikalu irgi užėmė panašią poziciją.

Be viso šito Sovietų Rusijos vyriausybė be abejonės yra gerai painformuota apie Baltijos tautų pabėgėlių skaičių Europoje, kurių apie 300.000, tuo metu kai Raudonoji armija 1944 metų vasarą artėjo prie šių trijų kraštų, paliko savo tėviškes, šalindamiesi nuo to režimo, kuris pirmojo sovietų viešpatavimo laikotarpyje 1940—41 metais jiems kainavo daugiau nei 200.000 geriausių piliečių mirtimi ir ištrėmimais. Baltijos pabėgėliai negali ir nenori grįžti į savo susovietintas tėvynes. Europoje iškyla nauja tarptautinė problema, liečianti šių pabėgėlių likimą ir jų teisinės būklės sureguliavimą.

Yra negalima šiuos pabėgėlius apkaltinti nacių „bendradarbiais", ir Vokietijos bei nacizmo simpatikais, nes daugumas iš jų kaip tik yra nariai slaptųjų Baltijos rezitencijos organizacijų, nukreiptų prieš vokiečių priespaudą 1941—44 metais. Tūkstančiai baltiečių, geriausių patriotų, anksčiau, 1940—41 metais, laikytų sovietų kalėjimuose, naciams atėjus buvo iš naujo apkaltinti arba ištremti į koncentracijos lagerius.

*

Čia išminėtų aplinkybių akyvaizdoje yra neįmanoma tvirtinti, jog Baltijos valstybių klausimas daugiau nebeegzistuoja. B a l t i j o s v a l s t y b i ų k l a u s i m a s v i s d a r t e b ė r a, i r d a r g i j i s y r a p a s i d a r ę s t o k s r i m t a s, k o m p l i k u o t a s i r j a u t r u s, k a d s t a č i a i n e d r į s t a m a j o l i e s t i. T a č i a u t y l a j u k d a r n ė r a j o k s i š s p r e n d i m a s, B a l t i j o s s r i t y s i s t o r i j o s b ū v y j e

buvo kupinos neramumų ir patarnaudavo išeities punktu ne vienam karui. Štai dėl ko didžiosioss valstybės, trokšdamos atstatyti Europoje pastovią taiką, negalės atsiekti šio tikslo, radikaliai ir visiems laikams neišsprendę Baltijos kraštų statuso.

Prieš šį karą Baltijos valstybės, susirūpinusios sava ateitimi, visomis priemonėmis ieškojo sau saugumo garantijų. Tautų Sąjunga stengėsi įvesti kolektyvinį saugumą, bet tas jai nepavyko. Tautų Sąjungos nepajėgumas garantuoti saugumą savo nariams Baltijos valstybes vertė juo labiau ieškotis tokių garantijų. Rytų Paktas, kuris savo pirminiu užmanymu būtų turėjęs valstybėms teikti kolektyvinę pagalbą agresijos atveju ir kuriame turėjo dalyvauti ir Vakarų Europos pajėgos, niekad netapo kūnu. Tada pasigirdo kiek atgaivinantis balsas iš Strezos. Trys didžiosios Vakarų Valstybės, susirinkusios į Isola Bella konferenciją, paskelbė savo ketinimus „tęsti derybas dėl pageidaujamos saugumo plėtotės Rytų Europoje". Bet Stresa taip pat neturėjo jokių pasėkų...

Taip vienišos, paliktos savo likimui, Baltijos valstybės, nors ir būdamos pasiskelbę neutraliomis, 1939 metais buvo priverstos sudaryti tarpusavinės pagalbos sutartis su Rusija, kuri kaip tik esmėje buvo Vokietijos priešininkė (nors oficialiai geruose santykiuose) ir žvilgčiojo piktai į Lenkiją.

Kaip ten bebūtų, Balitjos valstybių tarpusavinės pagalbos sutartys tik su viena Rusija, kaip tat 1939—40 metų praktika parodė, buvo pilnos pavojų. Diplomatinė istorija mus moko, kad sąjunga, kurios vienas partneris silpnas ir mažas, o kitas stiprus ir didelis, yra visumet pavojinga. Dar daugiau! Yra visiškai aišku, kad konflikto atveju kiekviena iš didžiųjų Baltijos sektorius kaimyninių valstybių meta savo armijas į Baltijos erdvę ne vien tam, kad ten operuotų prieš priešininką, bet ir tam, kad, užsitikrindama visus avansus, šią erdvę vėliau sau galėtų pasilaikyti.

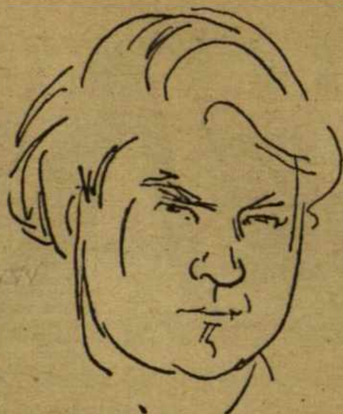
Iš to plaukia, jog nėra išmintinga esant tarp dviejų priešininkų, kreiptis į vieną iš jų, ieškant apsaugos prieš kitą. Tai lygu lysti tarp kūjo ir priekalo. Pati istorija čia mus įtikinamai moko...

*

Vadinas, logiškoji tarptautinės politikos linija Baltijos valstybėms neleidžia pasidaryti vieno savo didžiojo kaimyno pakaliku prieš kitą. Yra šiuo atveju kita išeitis, daugiau nuosaiki ir labiau tinkanti tiek tikrajam Baltijos tautų charakteriui, tiek ir teisingai suprastiems Europos interesams. Šis naujas sprendimas glūdi visai šalia ir yra svetimas bent kokiam „tarpusavinės pagalbos" paktui.

Šitas sprendimas yra — Baltijos valstybių permanentinis neutralitetas su didžiųjų valstybių garantija.

Toksai tarptautinis statutas, suderintas su kolektyviniu saugumu pirmiausiai aiškiai derintųsi su trijų Baltijos kraštų politine psichologija, kaip lygiai ir su tuo pobūdžiu, pagal kurį yra susiformavęs jų istorinis likimas. Juk tos trys tautos giliai persiėmusios vienin-

Adolfas Mekas — „Aidų" novelės konkurse laimėjęs II-rąją premiją
Piešinys Simankevičiaus

teliu rūpesčiu gyventi sunkiai iškovotoje laisvėje ir plėtoti savo ūkinius bei moralinius lobius, savo sąmoninga valia stengiasi išsipalaiduoti iš to skritulio, kuriame rungiasi grobuoniškos pajėgos ir tarptautiniai prieštaravimai.

Baltijos tautos yra labai prisirišusios prie tarptautinės teisės, siekiančios įvesti ir nustatančios santvarką, kurioje jos galėtų gyventi nesibijodamos pavojaus, kad kuri nors iš didžiųjų kaimynių jas sunaikins, ieškodamos pačios įsikurti sunaikintųjų vietoje. Pagaliau, kas suteikia didelio dvasingumo šių tautų ypatingam kilnumui, — tai tas pasitikėjimas, kurį jos teikia tarptautinei teisei, su viltimi, kad ji garantuos jų nepriklausomybę. Šios tautos pakėlusios tiek daug ir taip žiaurių svetimųjų okupacijų, sudeda savo viltis į jų teisingą reikalą ir į naują tarptautinę santvarką, kuri uždraudžia agresiją, priespaudą ir garantuoja jų laisvę. Bergždžia būtų ir kalbėti, kad Baltijos valstybės puoselėtų ar būtų kada nors ugdę savyje, bent kokias užkariavimo ar grobuoniškumo tendencijas bei dvasią. Organiškai susitvarkiusios savo tautiniu pagrindu, jos yra apsisprendusios ribotis savo esamomis tarptautiniu susitarimu nustatytomis sienomis. Tai parodo, kad Baltijos tautos yra karštos šalininkės tarptautinės teisės tokių principų, iš kurių jos laukia išganymo ir kas joms sudaro stačiai tikėjimo, bei kulto sritį. Tokiai teisei jos rodo nuolat savo gilią ištikimybę. Tuo būdu Baltijos tautos yra tapusios tarsi prototipas to, kuo galėtų pasidaryti valstybių bendruomenė, iš kurios visiems laikams jėga būtų pašalinta ir kur viešpatautų vien atsidavimas bendrajam tikėjimui į gėrį. Žodžiu tariant, tos tautos yra linkusios atstatyti ir stabilizuoti tą legalią padėtį, kurioje jos buvo. Tas reiškia, kad jos turi išsidirbusios tipingą nuolatinio neutralumo psichologiją, kuri jau yra giliai įleidusi šaknis jų galvosenoje. Tai daro tris Baltijos valstybes savotiškai panašias į pirminius XIII amžiaus tris Šveicarijos konfederatus.

Visa tai toli gražu nėra vien grynas teoretinis konstatavimas. Trijų Baltijos valstybių užsienių ministrai 1939 metais susirinkę Kaunan į periodinę „Baltijos Santvarės" konferenciją, vieningai pripažino, kad neutralitetas geriausiai atatinka jų kraštų esminius interesus. Trys ministeriai be to buvo vieningos minties, jog ši linkmė tikrai sudarytų jų didelį įnašą taikai, prie kurios jie yra tvirtai prisirišę ir kurios labui apsisprendę bendradarbiauti solidarumo dvasioje ir sutartinai su visais kitais kraštais.

*

Atitinkamai jų politikos linkmei ir taikingam nusiteikimui šio karo pačioje pradžioje visų trijų Baltijos valstybių vyriausybės paskelbė savo neutralitetą. Nežiūrint stipraus spaudimo ir net teritorinių pažadų iš hitlerinio reicho pusės, Baltijos valstybės atmetė visokius pasiūlymus ir saugojo griežtą neutralumą.

Bet po viso to, kas yra įvykę, neišvengiamai reikia pasakyti: idant šisai neutralitetas būtų efektyvus ir gyvybingas, reikia kad jis būtų garantuotas grupės valstybių, sugebančių savo moraliniu autoritetu, ir, reikalui esant, netgi jėga laiduoti jo gerbimą. Čia kaip tik nukrypsta viltys į anglosaksų demokratijas ir Prancūziją. Šios didžiosios valstybės, ir taip pat dar kai kurios kitos, atrodo, turėtų rimtų priežasčių prisiimti šitokią priežiūros prievolę. Juk, tiesą sakant, galima tvirtinti, kad Baltijos kraštų nepriklausomybė yra visos Europos svarbus interesas.

Juk ištikrųjų, jų teritorinio integralumo išlaikymas yra pirmiausiai visiškai suderintas su ta tarptautinės santvarkos „architektūros" idėja, kuri vyravo atstatant Europą po 1914—18 metų karo ir kuri nieku nėra nustojusi savo aktualumo dabartiniame laikotarpyje. Tai yra vadinamoji „barjero išskiriančio siautėjančias jėgas" doktrina. Tai tarsi pylimas, kuris per daugelį šimtmečių tarnavo užtvara germanų veržimuisi į Rytus, bei slavų į vakarus. Čia turime galvoje faktus, kaip pv.; 1260 m. prie Durbės ežero ir 1410 metų prie Žalgirio, kur lietuvių, latvių ir lenkų Armijos sutriuškino teutonų ordenų kariuomenes. Žalgirio kovoje germanų galybė Rytuose buvo visiškai sutriuškinta ir nebepajėgė prisikelti per keletą šimtmečių, ligi 1914 metų Didžiojo Pasaulinio Karo. Čia taip pat turime galvoje totorių ir slavų veržimąsi į Vakarų Europą. Sprendžiamoje kovoje ties Mėlynaisiais Vandenimis 1632 metais Lietuvos Karalius Algirdas nugalėjo tris totorių chanus ir atstūmė juos Krymo kryptimi anapus Dono žemupio. Nors įsiveržimas ir sudužo į Lietuvos karalių ir kunigaikščių apsigynimo mūrą, bet

atkaklios barbarų bangos dar ne kartą siautėjo ir visados mėgino prasiveržti į kelius vedančius Vakarų Europon. Tokiu būdu Lietuva ir kitos Baltijos tautos pasidarė civilizacijų santaka, saugojusi Europą nuo Rytų pabaisos.

Iš kitos pusės, Baltijos valstybių neutralumo principas yra visai panašus į tą, kurį iškėlė Vienos Kongresas, sukurdamas Olandijos karalystę tarp Prancūzijos ir Vokietijos, ir iš dalies kaip padarė Berlyno Kongresas, konsoliduodamas Balkanų valstybes tarp Austrijos, Rusijos ir Turkijos.

Prie viso to, trijų nepriklausomų Baltijos Valstybių gyvavimas tarpe kitų Baltijos jūros pakrančio valstybių žymiai prisidėtų prie pusiausviros išlaikymo Rytų Europoje.

Galop nepamirškime, kad mažų nepriklausomų valstybių grandinė aplink Baltiją sudaro vertingą jūrų laisvės principo sustiprinimą Baltijoje. Be jų egzistavimo, šioje jūroje nebūtų jokios politinės pusiausviros ir tat turėtų rimtų nepageidaujamų pasekmių navigacijos saugumui. Dėka šitokios giliai taikingų valstybių serijos jos pakrantėse Baltijos jūra įgautų tam tikro neutralumo charakterį, jei jau ne teisės tai bent bendrosios politikos koncepcijoje. Gi jei Baltijos jūros valstybės (įskaitant Suomiją ir Lenkiją) netektų savo nepriklausomybės ir išnyktų iš šios erdvės, tai tada būtiniausiai iškiltų nauji sukrėtimai ir tikrai pasireikštų okupanto pretenzijos į DOMINIUM MARIS BALTICI.

Galų gale yra dar Europai ir aukštesnio moralinio pobūdžio interesas išlaikyti Baltijos kraštų nepriklausomybę. Mes visi gyvename gadynę, kur laisvė yra tapusi beveik religinio kulto objektu ir didžiule visų tautų viltimi.

Atėjo valanda, kada reikia pagaliau žinoti: ar Atlanto Charta, pripažinta ir pasirašyta visų Sąjunginių Valstybių, Sovietų Rusiją įskaitant, bus ar nebus pritaikinta visoms tautoms. Kaip Atlanto Charta, taip lygiai Dumbarton-Oaks ir Jungtinių Tautų Chartos irgi skelbia garantuojančios tautų nepriklausomybę ir integralųmą. Pagal tas Chartas jėga užėmimas-okupavimas nėra pripažįstamas teisėtu teritorijos įsigijimu. Trumpai tariant, dabartiniai pasaulio vairuotojai, nežiūrint gyvenamos valandos sunkumų, tebepretenduoja giną tarptautinę teisę ir tebesaugoją jos šventuosius dėsnius.

Tuomet reikia tvirtinti, kad jei dar ir šiandien mažųjų ir silpnųjų tautų teisės nebūtų didžiųjų valstybių gerbiamos ir saugomos, tai būtų sugriauta tautų įstatymo pamatai, ant kurių žmonija sudeda tauriausias savo viltis.

Petras Kalpokas

KELI ŽODŽIAI APIE SAVE

Neseniai mirusio Lietuvoj dailininko pasisakymas, kadaise paruoštas Kauno radiofonui.

Sunku man kalbėti dabartiniu metu apie meną, ypač kai vyksta tokio neįsivaizduojamo dydžio tragedija, kuri slegia mano dvasią ir dėl to esu labai suvaržytas. Nenorėčiau savo aimanomis varginti skaitytojų, kurių, gal būt, dauguma pripratę manyti, kad tapyba yra linksmas ir lengvas užsiėmimas, o tikrenybėje, tai yra ilga kova su visokiomis kliūtimis, kova dėl technikos, kuri nesiduoda be didžiausių pastangų nugalima, kova su medžiaginiais sunkumais, siekimai, kurių negalima pasiekti, retkarčiais koks lengvas triumfas, o dažniausiai, nusivylimas. Tikrai galima pasakyti, kad dailininko gyvenimo kelias nėra rožėmis klotas.

Mano gyvenimas yra labai margas ir ganėtinai vargingas, ir, tik ačiū įgimtam jumoro palinkimui, lengvai panešamas. Gimiau aš 1880 metais kovo mėn. 31 d. tarp miškų ir pelkių, netoli Kvetkų miestelio, prie Nemunėlio. Iki 10 metų amžiaus nemačiau jokio miesto, neturėjau supratimo, kad galėtų būti dviejų ir daugiau aukštų namų, nemačiau jokio geležinkelio, nekalbant apie automobilius, kuriuos žymiai vėliau pamačiau. O dabar gyvenu radijo ir orlaivių gadynėje...

Iš pat mažens turėjau palinkimą piešti, ir jau rusų liaudies mokykloje, caro laikais, stengiausi iš knygų kopijuoti visokias figūras. 1890 metų pradžioj buvau išvežtas rogėmis iš savo tėviškės Miškinės į, apie už 140 kilometrų esančią Mintaują, dabar Jalgava, kur įstojau gimnazijon. Mokslas man nelabai sekėsi, kadangi aš visą laiką stengiausi ką nors piešti ir vis daugiau ir daugiau išsivaizdavau turįs tapti dailininku. Būdamas Mintaujoj pripuolamai susipažinau su dailininkais Purvitu ir Valteriu, kurie man daug padėjo, aiškindami, kaip reikia piešti. Ir aš, matydamas kaip jie dirba, daug išmokau iš jų. Purvitas yra žinomas latvių dailininkas, išimtinai peizažistas, gyvas dar dabar, o Valteris mirė prieš keletą metų, jis buvo žanristas, portretistas ir peizažistas. Jie abudu baigė Peterburge Dailės Akademiją, bet jau nesilaikė akademiškų tradicijų ir sekė prancūzų impresionistus. Dabar aš gailiuosi, kad jie iš manęs nereikalavo tikslaus piešinio, nes vėliau aš pats, pamatęs praėjusių epochų didžiųjų meisterių kūrinius, supratau ko man trūksta, bet daugiau susi domėjau portretu ir figūromis. Čia be rimto piešinio nieko negali išreikšti.

Akys man atsivėrė, pirmą kartą patekus Italijon. Ten pamačiau didžiausių renesanso meisterių portretus, ir tik tuomet supratau, kiek man trūksta: valdyti formą, mokėti gerai piešti rankas, ir visą žmogaus figūrą su visais eksesnarais, draperijomis, rūbų detalėmis ir kitais elementais, iš kurių susideda portretas. Na, o kur dar lieka išraiška, būdo išryškinimas, įsigilinimas į portretuojamo asmens individualybę, jo psichiką? Portretai yra dokumentai, kurie atvaizduoja tos epochos žmones.

Labai yra sunkus uždavinys nutapyti gerą portretą, ir retas iš dailininkų gali pasiekti tą aukštą tikslą. Nekalbėsiu apie šablonininius portretus, apie portretus pagal nelabai aukštos kultūros miestiečių užsakymus, ypač taip vadinamų „gražiųjų poniučių", kurios daugiau dėmesio kreipia į tai, kad būtų gerai padarytos šilkinės suknelės ir jų papuošalai, kad veidas būtų be raukšlių, jeigu yra kabanti pagurklė, kad jos nesimatytų, kad visa tapyba būtų lygi, blizganti ir teptuko nulaižyta, ir būtinai, kad portretuota dama atrodytų paveiksle ir gražesnė ir jaunesnė, kaip gyvenime!

Daug yra statoma reikalavimų iš užsakytojos pusės. Vargšas dailininkas, dėl duonos kąsnio yra priverstas meluoti. Ir dailininkas šlifuoja, lygina savo tapybą, daro blizgančias akis, šypsančias lūpas, švelniai rožavą veido ir rankų spalvą ir sukuria tokį melagingą portretuojamo asmens vaizdą, būk ta žmogysta neturi nei kaulų, nei odos, nieko medžiagiško, bet susideda vien tik iš švelniausių varsų eterio! Per tokius pigaus efekto portretus, žlugo jau daug gabių ir talentingų dailininkų. Bėda yra tame, kad, jau sykį pripratęs prie panašios tapybos, dailininkas sugadina savo teptuko pabraukimą, virsta šabloniniu tapytoju ir nebegali prie didžiausių pastangų atsikratyti tokios manieros, pasidaro salioniniu tapytoju, įeina į madą, uždirba daug pinigų, gerai gyvena, bet menui yra žlugęs, kaip žmogus pardavęs savo sąžinę. Tikras menas reikalauja visiško dailininko atsidavimo savo aukštam pašaukimui, siekti vien grožio idealo, kuris glūdi gamtos reiškiniuose, sukurtuose Amžinojo Kūrėjo.

Rimtą portretą sukurti yra tas pats, kaip parašyti apie tą žmogų rimtą išsamią monografiją. Rimtas portretas reikalauja iš dailininko ne fotografijos, arba kopijos iš natūros, bet subjektyvios, gilios studijos, kuris perduotų žmogų ne kokiam nors pripuolamos išraiškos momente, bet duotų sintezę viso žmogaus, kaip jį mato nešabloninis dailininkas, ginkluotas visu savo mokėjimu ir mokslu bei meile savo menui.

Iš meniško portreto labai daug reikalaujama. Pirma, kad jis būtų panašus į modelį, kad būtų sukomponuotas duotame plote, kad būtų pabrėžti charakteringi bruožai, kad forma būtų harmoninga, kad būtų išvengta nereikalingų detalių, kad visos spalvos būtų suharmonizuotos ir kad jos viena kitai kontrastuotų ir daug kitko.

Ypač turi būti jaučiama, kad čia yra tapytas gyvas žmogus, o ne koks arbūzas, arba glazuruotas puodas. Tuomet toks portretas ir žiūrovui, ir meno mėgėjui bus gražus paveikslas, nors atvaizduotasai žmogus bus jame nepažįstamas ir gal net negražių veido bruožų, bet atvaizduotas įkvėpto menininko, kalbės į žiūrovo sielą, kaip jam artimas ir mielas asmuo.

Turint galvoje anksčiau pasakytus žodžius, aš apie savo darbus nekalbėsiu, nes aš iš savęs labai daug reikalauju. Aš esu portretų labai daug padaręs, bet labai nevienodos vertės. Be portretų, peizažų, sieninių dekoratyvinių paveikslų, net ir keletą teatrui dekoracijų nupiešiau, operai ir dramai, šiaip piešinių bei karikatūrų ir daug dar smulkių ir didesnių kompozicijų. Tik visa tai krūvon surinkus būtų galima apie jų vertę spręsti, kas visai neįmanoma, nes laiko būvyje ir per karus daug mano darbų yra žuvę.

Bernardas Brazdžionis

PAVASARIS WÜRTTEMBERGE

PAVASARIO VAKARAS

Kaip mergaitės žydi ievos
Prie upelio pakelės,
Brenda vakaras per pievas,
Per pavasario gėles

Ir kiekvieną jų paglosto
Tartum motinos ranka,
Ir, kaip burtuos, vienu mostu
Miega pievos ir lanka.

Miega pienės ir purienos,
Miega tūkstančiai gėlių,
Tik šešėly mėnesienos
Aš užmigti negaliu.

Vis man spaudžia širdį graudžią
Šio pasaulio netvarka,
Kad visus mus Dievas baudžia
Savo tėviška ranka.

Kad jis mus, tarytum tėvas,
Užmigdytų kaip gėles,
Kaip laimingos miega ievos
Prie upelio pakelės.

PAVASARIS WÜRTTEMBERGE

Mes buvom pasilgę lietuviškų pievų,
Mes buvom pasilgę lietuviško vėjo,
Ir girios ne mūsų ten garbino Dievą,
Ir paukščiai ne mūsų kalba ten čiulbėjo.

Čia dirvos — kaip tėviškėj — lygios ir žalios,
Čia, sakė, lyg būtum ant tėviškės žemės,
Čia kryžkelėj liepa ir žalias berželis,
Ir talva kaštanas į debesis remias.

Bet ne, čia ne mūsų pavasario dienos,
Ir širdį kaip gėlė, taip spaudžia ir gelia.
Žydėkite Pfärricho pievose pienės,
Žydėkite obels ir vyšnios prie kelio.

Ir, upe srauni, bėk pro Wangeną baltą,
Ir debesys, dangų ir džiaugsmą apniaukę —
Negera čia Nemuno sūnui ir šalta,
Ir širdį jo Kaunas ir Vilnius tetraukia.

Ir akys jo ilgis lietuviškų pievų,
Ir trokšta krūtinė — lietuviško vėjo,
Ir sielai sunku be jo kryžkelių Dievo,
Kurs amžiais jo vargo kelionę lydėjo.

ŽIDINYS

Kaip mes tavęs pasilgom, šiltas
Tėvynės meilės židiny,
Ir ten sugrįžt sugriautais žemės tiltais
Kaip tu šauki mus, kaip tu vadini!

Visi keliai ir visos mūsų dienos
Kaip sapnas blėsta be tavos ugnies,
Tu kaip graži legenda mum, tu vienas
Pro skausmo ašaras, pro viltį vaidinies.

Tavoj liepsnoj regiu senolių veidus,
Kai sielą supa vėlinių malda,
Tu šviest imi ten saulei nusileidus,
Ir nebaisi vaikams naktis juoda.

Tavos šviesos pilni namai tėvynės
Ir pilnos širdys tavo šilumos,
Tik tavo ugnį, židiny, čia prisiminęs
Esu vėl tartum tėviškės namuos.

Girdžiu kaip šnabžda degdamas berželis
Ir kaip many tu degt imi,
Rankas ištiesęs puolu aš ant kelių:
Prisiekiu grįžt ir amžiais būt su tavimi.

DAŽNAI

Dažnai mes ieškom praeities kaip žiedo,
Nevystančio ir jauno amžinai,
O ji kaip saulė už kalnų nusėda,
O ji užgesta kaip tušti sapnai.

Dažnai mes ieškom laimės ten, kur supas
Tik jos šešėlis silpnas ir trapus,
Ir, nesuspės ištarti vardo lūpos,
O mes be nieko žengiam į kapus.

Dažnai mes keikiam dabartį bedalę,
O ji teduota Viešpaties viena,
Ar jos vergai mes būsim, ar karaliai —
Ji mūs gyvybės ir mirties diena.

Dažnai mes šaukiam meilę, o krūtinė
Pilna pagiežos, keršto ir nuodų,
Ir ji, skaisti kaip žvaigždė sidabrinė
Nurieda žaibu nuo dangaus skliautų.

Dažnai mes ieškom ateities, kur siaučia
Tiktai bežvaigždė ir juoda naktis,
O ten mus laukia karas, maras, griaučiai,
Ir šypšos kaukolė, pravėrusi dantis.

Dažnai mes raudam, žemėj nesuradę
Tokio, kaip Dievas leido jį, žmogaus,
O patys virtom mes į nedorybių medį,
Kurio tulžies vaisius visi ragaus.

TRIMITAS

Juodą vakarą, tamsų — girdžiu —
Kažkur gaudžia pabudęs trimitas,
Kaip daina tarp sidabro žvaigždžių,
Kyla skambantis rytdienos rytas.

Ir pabunda pavargus širdis,
Ir širdis, kaip pavasario žemė,
Pro kapus, pro nelaisvės grandis
Saujom aukso saulėtekį semia.

Ir matau — milijonai minių
Nuo pečių meta rūsčiąją naktį,
Ir tremtinių, vergų, kalinių
Širdys ima gyvenimu plakti.

Juodą vakarą, tamsų — girdžiu —
Gaudžia laisvės ir saulės trimitas,
Kaip daina tarp sidabro žvaigždžių,
Bunda Lietuvai rytdienos rytas.

MOTINOS MALDOS

Tavo maldos, lyg stebuklas, motin,
Iš numirusių benamę širdį kelia,
Ir ji eina vėl tėvų namų ieškoti
Ir tėvų namų šventos ugnelės.

Tavo maldos tartum aukso raktas —
Jis kalėjimus storiausius atrakina
Ir į šviesią dieną virsta visos naktys
Ir kančios tulžis — į meilės vyną.

Tavo maldos kaip sparnai žvaigždėti
Neša mus lig pat pasaulio galo,
Jos karalių, vergą ir poetą
Kūdikio šventais sapnais apdalo.

PAKLYDĘ JŪREIVIAI

Mes kaip drugiai į šviesą skrendam,
O žvaigždės puola į gelmes...
Ir niekur uosto nesurandam
Kely po svetimas žemes.

Mes žinom — šviečia mūsų miestų
Toli palikę žiburiai,
O mes kaip neregiai jų ieškom
Visuos pietuos, visoj šiaurėj.

Mes kaip rudens paklydę lapai,
Šalnų ir vėtrų nuskinti,
Nerasim niekur širdžiai kapo
Ir būsim amžiais užmiršti.

Artyn artyn į mirtį plaukiam,
Ir, rodos, amžiais jos nebus,
Ir iš kažin kur atsišaukia
Jaunystės aidas įstabus.

Ir sunkų vairą rankos spaudžia,
Aukštyn suplėšytas bures!
Ir kažin kur varpai sugaudžia,
Ir žaibas perplėšia mares.

Ir mūsų įgulą vos gyvą
Pagauna krėst vilties drugys,
Ir žiedus žydinčių alyvų
Kiekvienas regi neregys.

Kaip saulės žėri mūsų miestų
Toli palikę žiburiai,
Kad sugrįžimo kelias šviestų
Visuos pietuos, visoj šiaurėj.

M. K. Čiurlionis — *V. K. Jonyno medž. raižinys*

ČIURLIONIS PRIEŠ 40 METŲ

M. Š.

Varšuva. Čiurlionis, praleidęs 1905 metų rudenį vienišas gražioj Druskininkų gamtoj, vėl intensyvus savo kūryboje, vėl laukiamas draugų rately ir meno mokykloje. Jis žinomas kaip muzikas lietuvių choro dirigentas, išsilavinęs ir nepaprastos fantazijos dailininkas. Tiesa, jis dar tik meno mokyklos mokinys, bet mokyklos kaip ir nelanko. Ji nieko jam neduoda: perdaug nerami jo dvasia, per didelė jo fantazija. Meno mokykloje tarp profesorių prasidėjo intrygų karas, į kurį įtraukė ir mokinius. Čiurlionis pasipriešina prieš tokią nekultūringą kovą ir užsidaro savo kambary. Atsivežti iš Druskininkų eskizai laukia jo. Krimo ir Kaukazo vaizdai slenka akyse. Jis vėl griebiasi spalvotų kreidų ir temperos.

Ateina vasara. Meno mokykla surengia plain air'o studijas kalnuose. Izdebnos kaime, Tešino Silezijoj, netoli Ostravos miesto. Čiurlionis irgi dalyvauja: prikalba profesoriai ir draugai. Tačiau triukšminga dailininkų šeima ne jam. Kalnai svajotojai supa jį ir jo sieloje stato naujus fantazijos miestus. Vėl škicai, škicai... Vėl nerami jo dvasia ilgis vienumos. Jam padeda ponai Volmanai, Čiurlionio gerbėjai, išsprukti iš triukšmingų dailininkų. Jis važiuoja į kitą dailininkų draugiją, kurioj nerimsta kūrybos pasaulis. Čiurlionis lanko Drezdeną, Prahą, Vieną, Nürnbergą, Müncheną, kur didieji meno paminklai. Ir ką pasakė šiam genijui anie renesanso genijai? Ar jis rado juose savęs? Nežinia — — —

Iš galerijų jis skuba su degančiom mintim atgal į Druskininkus, skuba, nes tik treji metai beliko jo kūrybai, o minčių, o planų tiek daug. Dar neįsiveržta Šventojo kalno viršūnėn, iš kurio nuostabiu nuoširdumu atsiskleis didis grožis žemės ir Visatos reiškinių prasme.

Druskininkai. Aplink miškai. Nemunas ir Ratnyčia. Namuos knygos, pianinas, škicai ir vienuma. Kaip ir aną metą jis užsidaręs dirba ir piešia. Čiurlionis jau toks: kūrybos įkaršty nenori nieko matyti. Ir valgį jis paima pro langą be žodžio. Pavakarėj skaito šv. Raštą. Perėjęs daugelio mokslų labirintus, jo protas, fantazijos vedamas, ieško naujų įspūdžių vaizdų — ieško R e k s o.

Ir kokiais keliais jis nueis į jį,, seniai ieškomą ir nerandamą Reksą. Saulei riedant miškų viršūnėm, jis išeina iš savo kambario. R e x ! Didysai Karaliau, kas tu, kur kelias į tave? Ir kelias veda jį į mišką! Gal jis pasakys.

Tylus jis priima Čiurlionį į savo tūkstančių kolonų salę. Gal čia gyvena Reksas, nes giria skamba lyg muzika, atsišaukia prieš keletą metų pabaigtos poemos akordais. Bet ne! Tai tik muzika .Tik rudos iš žalio dangaus bėgančios srovės. Jis dar nežino, kur jis suras Reksą. Čiurlionis girdi tiktai, kaip giria skamba nuo kalto: žmogus, jo neramusis žmogus jau kalasi iš ąžuolo Reksą — jis kuriasi dievą, bet tas jo nepatenkina. Iš mėgstamo Mizerų miškelio slėnio jis mato rūką, fantastiškai besidriekiantį ir kylantį. Čiurlionis sudreba. Reksas! Bet dar toks neaiškus ir miglotas. Vėjas nuneša rūkus, ir kurgi Reksas?

Pavargęs nuo savo minčių Čiurlionis išeina iš miško. Sutinka žmones, sutinka mėgstamus Vailionius, bet ir jie nesugrąžina Čiurlionio į tikrovę. Jam besikeliant per Nemuną, kaimiečiai dainuoja liūdnas dzūkiškas dainas. Jos lydi Čiurlionį iki namų ir sodina prie pianino. Jis harmonizuoja liaudies dainas. Dainų melancholija, nesurandamas Reksas tamsiom skausmo figūrom praeina pro langus, ir jis rašo „De profundis" kantatą. Iš liūdesio, iš skausmo ir vienumos jis šaukiasi į Viešpatį, o jis dar — taip toli. Jis šaukiasi gyvenimo, o jo tiek nedaug bepaliko. Mirtį jau jis vaizdavo Laidotuvių cikle. Kažkoks jausmas liepia jam, sudarius chorą, net kelis kartus kantatą išpildyti.

Matyti jūros vaizdai pabunda vėlekos. Vėl ūžia jūra... lyg būgnas dunda... Pralekią paukščiai sušvilpia lyg fleitos. Atsišaukia abojai, anglų ragai, fagotai... Jis baigia savo didžiausią muzikos kūrinį J ū r ą. Nedidelis Druskininkų vargonininko kambarėlis pirmas išgirsta skambant šį didžiausią iki šiol mūsų simfoninės muzikos kūrinį, kuris savo stilium eina su visais Europos muzikos veikalais, ir kuris mums ir dabar imponuoja.

Didelis ir turtingas tas Čiurlionio garsų pasaulis. Ir niekada jis nepasieks savo gyvenime tokių aukštumų, niekada tonai, kaip grįžtą paukščiai, neparneš tokios plazdančios nuotaikos ir nesuprantamo džiaugsmo. Ir muzikoje šis genijus, kaip staigus griaustinis, visus nustebinęs, visai nesirūpino, kas, kada ir kaip išves jo simfoniją į pasaulį. Dar niekas neišpildė šio kūrinio tokio, koks jis yra parašytas: su vargonų partija.

Kai muzikoje Čiurlionis pasiekė savo aukštumas, tapyboje jis buvo dar pradedąs. Tiesa, jis mėgo piešti ir anksčiau, dar Plungėje būdamas. Tačiau tapyba susidomėjo tik grįžęs iš Leipcigo, kada jau buvo baigęs muzikos studijas. Jis pradeda Varšuvoje lankyti meno mokyklą ir piešti.

1906 metai užsklendžia jo pradinį tapybos perijodą. Čiurlionį žengiantį į 1907 metus jau matome su dideliu subrendusiu mostu, išryškėjusiu dailininko veidu.

Nedaugel darbų iš to laiko paliko Čiurlionis. (Tuo metu jis aktyviai reiškėsi muzikoje!) Šitas perijodas — 1904

—1906 m. Čiurlionio brendimo laikotarpis. Čia randame visų temų užuomazgas.

Miško poemoje ir Jūros simfonijoje Čiurlionis eina į gamtą ir ją pastato prieš žmogų. Jis per daug myli žmogų, kad galėtų ją užmiršti kalbėdamas apie mišką ir jūrą. Bet kartu Čiurlionis yra ir gamtos vaikas, negali ir nuo jos nutolti. Tačiau tokiam dideliam temperamentui kaip Čiurlionis sunku išlaikyti pusiausvyrą tarp gamtos ir žmogaus.

Minimam laikotarpy (1904—1906) Čiurlionis daugiau paklusęs gamtai. Per stipriai jį veikė Krimas, Kaukazas, Silezijos, nuotaikinga Druskininkų gamta su saulėlydžiais. Čia gamta ateina kaip anas „Dūdoriaus" milžinas prie Čiurlionio ir klausosi, ką jis groja karklo vamzdeliu. Gamta dar nepraranda savo formos ir reljefo. Čia randame daug škicų ir gamtos peizažų užmanymų, kas reta Čiurlionio kūryboje.

Jo sielos gelmės nepasitenkina vien gamtos nuotaika. Jos išsiveržia į fantazijos pasaulį, kur gamta visai ištirpsta. Šitoji riba tarp gamtos ir fantazijos yra „Tylos" paveikslas, kur virš vandens tiesiasi kalnų grandis, dega du žiburiai ir visa atrodo lyg paslapringa būtybė veriančiom akim ilsėtųsi. Lyg slibinas gamta čia žiūri į žmogų, ir tikrai yra tyla, jei šis slibinas nejuda.

Čiurlionis žengia dar žingsnį, ir jau gamta sukasi jo fantazijos koleidoskope. Čia randame „Pasaulio sutvėrimo" ciklą. Ir juo tuoliau jis skverbsis į savo kūrybą, juo labiau bujos jo fantazija.

Čiurlionis nori atspėti gamtos paslaptis, ir jis gamtoje pamato kažkokį tamsų bruožą ... Jis skverbiasi į jį, į jo kūrybą. Jis atsistoja „Rekse", didžiausiame paveiksle, už šviesiojo karaliaus nugaros ir dideliu šešėliu kris ant visų pasaulių. Čiurlionis jaučia gamtoje kažkokią jėgą, kuri slegia žmogų ir kurią vadino Čiurlionio mėgstamas romantikas — rašytojas, tapytojas, muzikas — E. T. A. Hoffmannas „Das böse Princip", „Die dunkle Macht". Žmogus yra menkas kaip tas laivelis prieš bangą, kurią jis vėliau pavaizduos Jūros sonatos finale. Kokiu liūdesiu žvelgia į mus Dūdoriaus akys, kuriančiojo žmogaus akys. Ar ne tas piktas išsiveda gerą draugą ir leidžia giltinei triumfuoti ant karsto. (Laidotuvių ciklas) Ir „Bokšto" paveiksle, kur skamba varpai, teka saulė ir keli paukščiai skrenda, jauti ilgesį, norą atitrūkti nuo žemės, kurioje yra daug tamsių spalvų, kurioje vaikščioja didelės tamsios figūros ir gyvena kančia. Argi žmogus pajėgs nugalėti tą baisų vorą, užpuolusį jį sapne (škicas). Ar jis tik su giltine drauge gali žvelgti pro tamsius langus į tolimą, gražų pasaulį? (Škicas). Yra kitas pasaulis, gražesnis didesnis, apie jį Čiurlionis svajoja savo paveiksle — Viltis (autoportretas). Didelį tragizmą parodo mum šis paveikslas. Dailininkas laiko rankoje žvakę į kurios šviesą skrenda angeliukai — jo svajonės, mintys, planai ir apdegę krinta žemyn, o Čiurlionis iš tamsios melancholijos žiūri liūdnom akim į žvakę, į gyvenimo tikrovę. O gal tikrasis gyvenimas ir yra tos sudegę svajonės, visiškas žmogaus pralaimėjimas naujam laimėjimui. Pro ašaras nori Čiurlionis šypsotis, supratęs pralaimėjimo prasmę. Vėliau, kai bus pakėlęs kančią, pažvelgs jis į pasaulį ir supras dideles jo paslaptis. Jis eis kaip jo karalaitis, kovodamas su slibinu, kovodamas, nes jis suprato kovos prasmę ir pamėgo gyvenimo pilnumą.

Šitame laikotarpy užsimezga ir kita tema, kuri vėliau driekiasi per jo kūrybą, — tai Rekso ieškojimas.

Kodėl dabar prireikė žmogui ieškotis Dievo? Ar jis ne su Dievu gyvena? Audra nulaužė kalnuose kryžių ir nutrenkė žemyn. (Audros ciklas.) Žmogus atsisėdęs prie nutrenkto kryžiaus verkia to, kas anksčiau buvo, kuo jis gyveno. Čiurlionis šiais paveiklais yra pavaizdavęs visą laiko tragizmą. Audra yra pats žmogus, ta žmogaus sukurta dvasia, kuri nieku nepasitenkindama nulaužė kalnuose kryžių. Ar tai nėra mūsų žmogus, kuris sunaikino visa, kas dieviška, kas dvasiška? Greit žmogus pamato, kaip nyku žemėje be kryžiaus, be to, ką jis pats statė ir kuo pats gyveno.

Čiurlionis pradeda ieškoti Rekso-Dievo. Vienas iš ankstybesnių darbų yra jo Reksas, kur Dievas tveria žmogų, o žmogus vėliau, sudaužęs kryžių, jau iš medžio kalasi dievą. Ne! Ne šis tikrasis Dievas! Čiurlionis jaučia Visatos sąrangą paklususią vienybės dėsniui. Jo Dievas sukūrė pasaulį, bet kas jis, koks jis? Ir to jis nežino. Jis daugel kartų piešdamas prisilies prie Dievo, praeis net pavasario triumfo paradus (Pavasario sonatos finalas), giedos himnus (Himnas), bet niekada jis nepakels jo veido uždangos. Tiesa, jis kartą bandys prodyti jo veidą, jis nupieš tik akis, pažers iš jų spindulius ir pats išsigąs. Ar tai Dievas? Čiurlionis veršis į jį dar trejetą metų ir paliks jo neišsprendęs... O gal jo Dievas gamta...

Čiurlionis, pasiekęs muzikoje savo viršūnės, metėsi į tapybą. Iš pradžių dar nesimato jo kaip muziko, bet greit jis pradeda paveiksle ieškoti muzikinio ritmo, nuotaikos. Pasaulio sutvėrimo cikle randame gana būdingą paveikslą. Pirmame plane yra tamsi banguojanti siena (taip paveikslus konstruoti jis vėliau dar labiau pamėgs). Šitos sienos linija ritmiškai kartojasi net tris kartus. Virš sienos auga kažkokios gėlės lyg liepsnos, o už jos žemiau žiedų lanka, iš kurios kyla dvi arfos. Į jas įsipina dvi degančios žvakės. Tai giesmė, padėka Visatos Kūrėjui. Paveikslą vėl veda į viršų tamsų foną suskaldydamas ritmingom šviesiom linijom. Tai pirmieji bandymai sumuzikinti paveikslą, o vėliau sonatose jis pradės net pačią temą spręsti muzikos būdu.

1906 metų rudenį Čiurlionis važiuoja į Vilnių, galutinai palikdamas Varšuvą. Užsidegęs lietuviškos kultūros ugdymu, jis čia daug dirba, daug piešia. Jis jau išsikristalizavęs žengia į naujus metus, į naują kūrybos periodą, kur jis pasieks didžiausių laimėjimų ir nuo Šventojo Kalno viršūnės atidengs daug paslapčių.

Anna Kaškina-Öpik
(estė)

Rojus

(M. K. Čiurlionio paveikslas)

Beribiai aukščiai, neapsakomas aiškumas eterio
prie sosto amžino visų Švenčiausiojo,
kuriojo Vardo niekas netaria.
viršum užsimiršimo jūros ilstančių bangų.
Taip tylų Rojaus krantą
mirdamos pasiekia Lethos bangos,
atnešdamos gal paskutinį atbalsį,
gal silpną atspindį, atošvaistą pasaulio
į tylų Rojaus krantą,
kuriam palaimintosios dvasios,
tyrieji angelai,
sidabro eisenos spindėjime nušvitę
palaimintųjų pievą
keliauja tarp gėlių nemirtingųjų,
baltų lelijų,
Marijos spinduliuojančių žiedų,
švelniųjų hiacintų,
kurie ten neapsakomame grožy,
gegužės amžinajam gaivume
žydi
papėdėj švyturiuojančių dangaus laiptų,
bekopiančių į aukštumų aukščiausiųjų menes,

Vertė A. P.

Paulius Jurkus — „Aidų" literatūriniam konkurse gavęs 3-čiąją premiją už novelę „Plyta"

Plyta

Priešais Benediktą it žirnis riedėjo Tadukas — jo anūkas. Senelis, lazdos padedamas, ginėsi jį.

— Aš tave pagausiu ir užkatulsiu, — šaukė Benediktas ir trypseno smulkiais žingsneliais. Tadukas, skambindamas sprindžio didumo raktais ir juos sukdamas aplink galvą, bėgo vis pirmas. Saulė juokėsi aukštai ir negailėjo spindulių abiem lenktyniautojam. Jinai pureno vaiko galvelę, ir galva žydėte žydėjo; jinai glostė senelio plaukus, bet jie nenusimetė sniego...

Tadukas, pribėgęs prie šventoriaus vartų, sušėrė raktais į mūrą ir vėl nėrė tolyn į šventorių.

— Tadi, ežy tu! Nudauši barzdas, — rūstavo Benediktas. Ežiukas nieko nesiklausė: jis ir toliau ritosi per šventorių. Tadukas žinojo, katras raktas nuo koplyčios ir katras nuo bokšto. Privariuota galva ir barzda su išrėžtu kryžium atidarō duris į viškas ir į varpinę.

Jis pirmas pribėgo bažnyčią, užsirito laiptukais prie bokšto durelių ir skyrė raktus. Durys turėjo didelę spyną su kietom spyruoklėm, ir jis turėjo laukti senuko.

— Tai vyras — durų neatidaro, — švapėjo atėjęs Benediktas.

— Senuk, ką tu veiksi, jei aš duris darinėsiu... — čiauškėjo Tadukas, laukdamas, kol senelis pasuks raktą. Vos tik sucypė spyna, Tadukas stumtelėjo duris ir pats pirmas įsiveržė į vėsią ir tamsią laiptų erdvę. Jis nenorėjo užleisti senuko, kuris pamažu dėlioja kojas ant laiptu ir kartais poteriaudamas pastovi. Tuo tarpu, kol senelis pasieks viškas, Tadukas turi laiko praverti sieninio laikrodžio spintą ir paklausyti, kaip jis išdidžiai taksi.

— Pagausiu, pagausiu, — šaukė Benediktas, o Tadukas visom keturiom tik lipo ir lipo sraigtiniais mūro laiptais. Jam nereikėjo kaip seneliui jokios geležinės atramos nei karančios laiptų vidury virvės. Jis krykštė ir skubėjo aukštyn. Tamsi laiptų erdvė buvo pilna jo krykštavimo. Senukui pasivaideno lyg kregždės, lyg čiurliai nardytų tamsumoj ir klykautų. Ir jį traukė šitas balsas paskui save. Jis nė pats nepajuto, kaip greitino žingsnius ir skatino širdį: prisivykime tą čiurlį anūką.

Tadukas vos buvo spėjęs pasiekti viškas ir atidaryti geltonas laikrodžio dureles, kaip iš tamsios laiptų angos raudonu įkaitusiu veidu it milžinas išlindo senukas.

— O kur dabar bėgsi, a? — tarė senukas ir duso: širdis smarkiai plakė ir plaučiai gaudė orą.

Tadukas stebėjosi: Senelis greit jį pavijo. Vaikas uždarė laikrodžio spintą ir pro dumplių rankenos apačią išlindo į viškų aikštelę.

Viškose Tadukas dažnai buvodavo. Kai jo tėvas ar senelis eidavo sukti vargonų dumplių, pasiimdavo ir jį kartu.

Vargonai geltoni ir dideli kaip klebonija stovėjo pačiam viškų vidury. Jų užpakaly siauros durelės vedė į vargonininko pusę, kur yra tokie balti dantys, kurie paspaudus švilpia įvairiais balsais. Tarp vargonų ir galinės sienos yra dėžė su dideliais alyva kvepiančiais ratais. Tadukui patinka klausyti, kaip jie ten besišnekučiuodami sukasi ir kvepia alyva. Tačiau nūnai senelis ne vargonų dumpliuoti atėjo, o už mirusio vėlę paskambinti.

Tadukas, kol senelis išlipo per dumplių rankeną, atidarė duris į varpinę.

Pro privertas ir kartim priremtas bokšto duris varpinėn veržėsi blyški dienos šviesa. Nejauku ir vėsu buvo čia tarp šešėliuose kylančių laiptų ir nukarusių virvių.

Tadukas pribėgo ir greit nustūmė abi rėmusias kartis. Rytinės ir pietinės bokšto durys girgsėdamos pačios atsidarė, ir į bokštą griūte įgriuvo saulė, ir kvėptelėjo vėjas. Benediktas norėjo Tadukui kažką sakyti, bet šis mėgo vėjam ir saulei atidaryti bokšto duris. Vėjas paglostė įkaitusią senuko krūtinę ir pečius. Benediktas užskleidė švarko atlapas, permetė akim lėtai besisupančias virves ir krūpštino aslos vidurin.

Vidury mediniai laiptai kilo į viršų ir, du kartu užsisukę, rėmėsi į tamsias, apdegusių lentų lubas. Už jų — skardžiabalsiai varpai! Ten Tadukas dar nebuvo. Per aukštai! Tik jam senelis pasakojo, kad yra vienas toks didelis varpas, kad net septyni vyrai jo neapkabina. Tris pūdus sidabro sudėjo į jį, kai liedino kažkoks šviesiausias vyskupas Varniuose. Ir šis varpas turi tokią šerdį, kad tik senelis tegali ją įsupti.

Nūnai ne apie varpus sukosi Taduko mintys. Varpinėj ant mūro stovi padėta tarškinė, kuria, kai didžiąją savaitę varpai užgavėja, varpininkas ant bažnyčios laiptų sukdamas tarškina. Jau seniai Tadukas susidraugavo su ja ir daug geriau žinojo medines spyruokles, negu pats varpininkas. Kiekvieną kartą, kai jis tik būdavo viškose ir kai tėvelis ar senelis eidavo po pakylėjimo į bokštą skambinti, jis irgi pritardavo varpam savo tarškine.

Ir dabar, pametęs raktus, rioglinosi ant mūro, kur stovėjo stebuklinga mašina.

— Taduk, netarškink, — kalbėjo Benediktas, — aš už dūšeles skambinsiu, už Boleslovą Juodeikį...

— Senuk, ir aš, ir aš, — prašė mažasis.

— Ne, Taduk, jei tu tarškinsi, aš negalėsiu girdėti, kaip skamba varpas. Jeigu jo balsas bus tyras, tai gerai Boleslovui, Viešpats Dievas bus išteisinęs, o jei ne, — tai ne pyragai...

— Sakyk, seneli, kas yra mirti, — klausė Tadukas, gerai nesuprasdamas senelio kalbos.

— Tai tau, ir nežino! Mirti..., — ir staiga nustebo, lyg sumišo pats senelis, — Mirti! — Benediktas gūščiojo pečiais ir nežinojo, ką atsakyti. Jis

pažvelgė į laukus, kurie nuo pat upės iki bokšto atbėgę raibuliavo šviesa ir dengėsi tamsiai žalia žole. Anapus ramios vandens juostos, jo gimtiniame sodžiuje, degė saulė viename lange lyg kokia šventa ugnis. — Mirti, Taduk, yra nieko nebematyti, nieko nebegirdėti, visai pasibaigti, nu... nebesėsti prie stalo...

Tadukas pamatė senelį, įsižiūrėjusį į tolumas. Jis norėjo dar klausti, bet senelis buvo rimtas ir tylus.

Benediktas nugręžė akis nuo virpuliuojančių laukų į tamsų bokšto mūrą ir įsikibo į virves. Jis persižegnojo ir pradėjo palengvėliais supti varpą.

— Amžiną atilsį už dūšeles, už Boleslovo dūšią, amžiną atilsį... — meldėsi Benediktas, o bokšte brūžiuodamosi viela į lubas lyg paklydęs paukštis gailiai sucypė ir visą laiką cirpsėjo, kol pasigirdo varpo balsas ir ją nustelbė. Pradžioje smūgiai nelygiai mušė į varpo briauną, bet greit jie išsilygino, ir vienodas ritmingas gaudesys sklido iš bokšto. Benediktas, sudžiūvusiom rankom įsikibęs į virvę, žiūrėdamas į aslos dulkes ir įsiklausęs į varpo gaudesį, supo ir supo virves ir poteriavo. Tadukui pasidarė nejauku. Jis dar nebuvo matęs, kaip skambina už mirusįjį. Bet tai nemiela: negali nei terškinės sukti, ir senelis toks rimtas. Virš mūro, kur stovėjo tarškinė, juodavo didelė anga. Pro ją galėjai patekti į gilius bažnyčios skliautų rūsius ir į pasparnį. Dabar Tadukui pasirodė, kad kažkas lenda iš tos angos: gal Boleslovas, o gal m i r t i s... Jis krūptelėjo, norėjo šaukti, bet senelis visai nežiūrėjo į jį, tik supo ir supo varpą... Tadukas neišlaikė, pribėgo prie senelio ir timtelėjo už drabužių. Čia senelio akys pakilo nuo dulkių prie anūko ir nusišypsojo.

Benediktas nustojo skambinęs ir, netaręs žodžio, priėjo prie bokšto rytinių durų. Ten mūre buvo skylė su maldaknygėm. Jas išsitraukęs ir atsisėdęs saulėj, senelis senu įpratimu atsiskleidė sutrintus lapus ir meldėsi už mirusįjį. Tadukui pabodo laukt. Jis ir akmenėliais žaidė ir bėgiojo tyliai kaip pelė, nes senelis rūstauja, jei kas jam trukdo poteriauti.

— Atsimink, Boleslovai, ir mane, kai būsi rojuje, — baigė senelis maldas, dėjo knygas atgal į mūro skylę ir ėjo prie kitos sienos.

Ir dar ne galas! — Stebėjosi Tadukas.

Mūre, kur stovėjo tarškinė, buvo viena išjudinta plyta. Benediktas priėjo ir ją išsitraukė. Kitame sienos plyšy jis laikė niekeno nepastebimą vinį, kurią dabar irgi išsiėmė. — Tai buvo įdomu. Tadukas prisliūkino prie senelio ir žiūrėjo, ką jis darys. Senelis pakėlė plytą ir vartė savo rankose. Joje margavo daugybė brūkšnelių. Ir dabar jis, pasmailinęs vinį į mūrą, pasilenkė prie plytos ir palengvėliais įrėžė arti senų brūkšnelių dar vieną naują.

— Senuk, ką tu čia darai?

— Mirusiųjų knygą vedu, Taduk. Kai paskambinu, taip ir įrašau vieną lazdelę. Veizėk, kokie pulkai jau mano palydėti. — Plytoje marguote margavo lazdelės, per keturiasdešimt jo varpininkavimo metų surašytos.

— Taduk, — kalbėjo senelis, — kai bus prirašyta ši plyta, mirsiu ir aš. Taip sakė man sapne mano patronas, šventas Benediktas. Nedaug jau bepaliko, nedaug... — Senelis dėjo plytą atgal į seną vietą ir kalbėjo, — vieną kartą skaičiau, skaičiau, per tūsktantį persiritau, bet susimaišė galvelė ir niekas nebeišėjo. Taip ir nežinau, kiek esu dūšelių parėdęs.

— O kas yra numirus, senuk? — paklausė Tadukas.

— Numirus? Taduk, numirus yra kitas gyvenimas.

— Ar ten yra tarškinė?

— Nebuvau, nemačiau...

— Ar mirusieji ateina pas mus?

— Tik pagalbos paprašyti.

— Ir jie nemoka pasakų, neparneša barankų?

— Taduk, jau yra kvit su pasakomis ir barankomis.

Tadukas valandėlei nutilo. Jis nepastebėjo, kaip senelis pasilenkė ir pasiėmė raktus. Jau reikėjo eiti iš bokšto.

— Seneli, juk tu nemirsi?

— Aš? — palingavo galvą senelis ir pasiėmė lazdą. — mirsiu...

Abu jie išėjo iš bokšto į viškas. Ten senelis dar užtraukė laikrodžio pasvarus, persižegnojo šventu vandeniu ir lipo pirmas laiptais žemyn, o Tadukas iš paskos šliaužamas žiūrėjo į jo žilus susiraičiusius plaukus ir galvojo: senelis mirs, kai p l y t a bus pilna.

*

Senelis blogai jautėsi: kosėjo ir buvo persišaldęs nuo anų lenktynių su Taduku. Jis turėjo sergėti lovą, bet darbymetė paėmė visų rankas prie javo, ir seneliui teko eiti vėl su Taduku dumplių dumpti.

Kai senelis suko didelį dumplių ratą ir švapėjo poterius, Tadukas tupėjo pasodintas ant didelės skrynios ir žiūrėjo į bažnyčią. Jam įsakyta neišdykauti ir čia sėdėti. Bet jis galvojo apie bokštą, tarškinę ir senelio mirtį.

Tadukas nuslinko nuo skrynios, prisliūkino prie varpinės durų ir jau vėrė jas, kai senelis, tai pastebėjęs, paklausė:

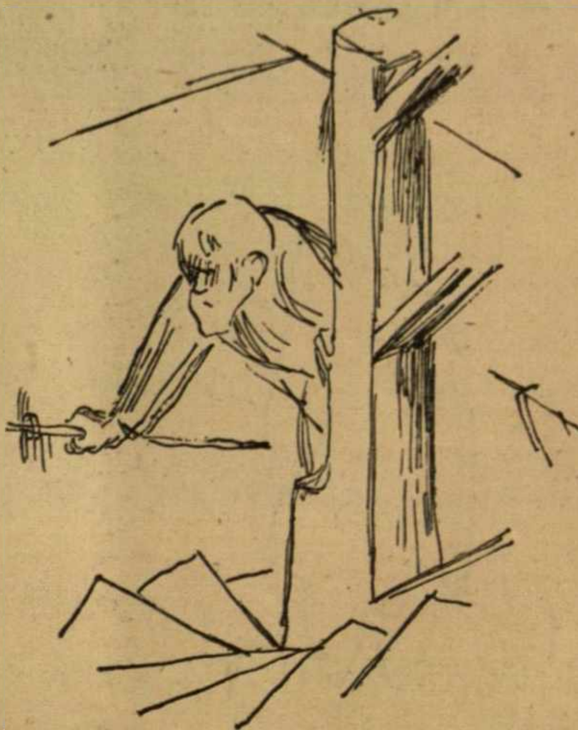
— O ko tu ten?

Tadukas išsigandęs prisiglaudė prie durų ir atsisuko į senelį.

— Užsimanė patarškinti. Ir kaip nusidavęs į tėvą... Geras vaikas. — Galvojo senelis.

— Na, eik eik, tik ne garsiai...

Tadukas įšoko į varpinę ir uždarė duris. Tuoj jis nukuduliavo prie tarškinės ir kelis kartus apsuko rankeną. Suplerpė medinės plunksnos, ir Taduko akys nušvito. Tačiau neilgam: netoliese sienoje buvo plyta, „mirusiųjų knyga". Betarškindamas jis tuoj ją pastebėjo, ir akys lipte prilipo prie jos. Senelis mirs! ! Jis nustojo sukęs rankeną. Paskutinė plunksna kirto į lentą kietai ir garsiai, ir tarškinė visai nutilo. Jis klausė ir mamos, ar tikrai senelis mirs, bet ji nieko jam neatsakė. O jeigu būtų daugiau vietos lazdelėm, senelis greit nemirtų. Virpančiom rankom jis palietė plytą. Sujudėjo! Žiūrėkite, kaip lengvai ji traukiasi laukan! Ar jis išlaikys? Plyta pakibo ant jo rankų! Ji su tiek daug mirusiųjų leidžiasi jo rankose ant mūro! Tadukas padeda ją ir atsikvepia. Toks sunkus darbas: tiek daug mirusiųjų lazdelių reikėjo pakelti. Bažnyčioje ūžia vargonai ir klebetuoja dumplių rankena. Akys godžiai bėga brūkšneliais, o pirštukai juos brauko. Tadukas apverčia plytą: tikrai nedaug bepalikę vietos. O gal ištrynus, daugel brūkšnelių visai iš plytos išvalius... Jis apspiovė plytą ir mėgino trinti. Bruožų ryškumas dingo, bet vingių vingeliai, griovių grioveliai vistiek raibuliavo. Tada jis patrynė plytą į mūrą, bet kur tau! Brūkšnelių nesumažėjo, bet padaugėjo. Naujas spiečius skersai ir išilgai įsirėžė ir siekė dar visai švarų plotą. Tadukas dar kartą brūkštelėjo į mūrą ir pamatė dar daugiau naujų lazdelių. Vaikas nusiminė. Jis vėl spiovė ant plytos ir su alkūnėle trynė, bet giltinės dantys buvo neįveikiami. Staiga jo širdis suplakė. Jis nušliaužė žemyn, prisitraukė plytą prie mūro krašto, užsidėjo ją ant krūtinės ir tvirtai, kaip tie

vyrai, kurie neša juodus karstus pro jo langus į kapus, nunešė ją prie praviru bokšto durų. Pasidėjęs ant mūrų, jis valandėlę kvėptelėjo ir sukuždėjo:

— Še tau, giltine, nepasieksi senelio!

— ir Tadukas nustūmė plytą iš bokšto. Greit jis girdėjo jos trinktelėjimą į bokšto atbrailas ir paskui sunkų smūgį į žemę. Sutižo! Sutižo giltinės knyga!

Linksmas jis pribėgo dar prie tarškinės, apsuko porą kartų ir grįžo atgal į viškas. Vargonai ūžė. Senelis suko dumples. Tadukas pribėgo prie jo ir tarė linksmas:

— Senuk, tu nemirsi!

— Iš kur tu žinai, žioge? — klausė senelis, žiūrėdamas per akinius.

— Ot ir nesakysiu, iš kur žinau, — čiauškėjo Tadukas ir vėl nukuduliavo prie viškų grotelių pasimatyti su angelais ir šventaisiais.

Tuoj po mišių Benediktui prisiėjo skambinti už mirusį: miestely buvo neturtinga moterėlė pasirinkusi. Tadukas šypsojos ir kantriai laukė, ką pasakys senelis.

Benediktas šį kartą skambino ir meldėsi neilgai: moterėlė buvo neturtinga ir niekuo nežymi. Kai jis priėjo prie mūro, kur buvo plyta, staiga sustojo. Jis negalėjo pajudinti nei rankų, nei kojų, visas buvo į akmenį pavirtęs. Nėra plytos! Benediktas apžvelgė anūką, kuris stovėjo prie durų papurusiais plaukais, šypsodamasis, pirštelį čiulpdamas.

— Senuk, ar aš nesakiau, kad nemirsi! — kalbėjo Tadukas ir pasileido į senelį, kad jį iškėlęs rankose pasuktų, pakutentų ir pabarzduotų. Bet senelis stovėjo rimtas ir nesijuokė nė viena raukšlele. Tadukas puskelėje sustojo, o senelis staiga atsisėdo ant bokšto laiptų, ir jo akyse suspindėjo kelios ašaros. Tadukas nesuprato, kas atsitiko seneliui, gal jis ką blogo padarė, o gal tikrai senelis nori mirti.

— Kur padėjai? — staiga paklausė senelis.

Tadukas parodė pirštu į duris, pro kurias buvo išmetęs plytą. Senelis klibinkščiuodamas nuėjo į bokšto duris ir per mūrą pasilenkęs žvelgė žemyn. Paskui jis atsitiesė ir žiūrėjo į laukus ir į miestelį. Saulė railinte railiojo stogais, bėgiojo dirvomis ir vartėsi pievose. Visi pašaliai raibuliavo ir mirguliavo, ir paukščiai šventoriaus medžiuose tik šūkavo, tik švilpė. Senelio akys bėgo prie kiekvieno namo, kalnelio ir koplytėlės. Paskui jos apskriejo kaimus, kurie gulėjo susigūžę toli prie girios, ir aplankė virš miško išsikišusias kelias pušaites.

Jis atsisuko vėl į niūrią varpinės erdvę. Krūtinę spaudė kosulys, ir žingsniai buvo pavargę. Senelis persižegnojo garsiai ir įsikibo į virves.

— Amžiną atilsį duok, Viešpatie, Benediktui, tavo menkiausiam tarnui, — kalbėjo senelis, ir bokšte suskambo varpas. Valandėlę Benediktas pasiklausė, kaip atsišaukė jo garsai, — o jie buvo tyri kaip ši diena, kaip visas jo gyvenimas, — paskui jis kalbėjo poterius ir skambino ilgai, įsikibęs į virves, klausydamos aukštyn skrendančių varpo balsų ir žiūrėdamas į aslos dulkes. Paskambinęs jis taip pat ilgai meldėsi. Tadukas suprato, kad kažkas yra negerai. Jisai, stovėdamas prie laiptų išsigandęs, pravirko gailiai, kad net visas bokštas ūkčiojo.

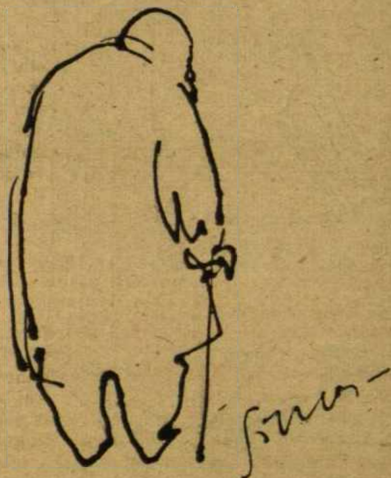
— Seneli, ne, ne, tu nemirsi! — jis šaukė ir bėgo prie senelio, kniaubėsi į jį ir verkė, kad net jo peteliai drebėjo. Senukas paglostė jo purią galvą ir atsiduso. Atsistojęs, jis pasiėmė maldaknyges ir akinius.

— Palik, palik, seneli, — prašė Tadukas, įsikibęs į jį.

— Niekam nebereiks, Taduk, — atsakė senelis ir nuėjo prie sienos, kur buvo kadaise plyta. Iš plyšio jis ištraukė vinį, su kuria per keturiasdešimt metų brėžė plyton lazdeles, ir metė ją į pasparnio tamsią angą. Ji kažkur atsidaužė ir gailiai nuskambėjusi, nukrito į gilius skliautų rūsius, į kuriuos niekada neužklysta saulės spindulys.

Tadukas nesiliovė verkęs, bet senelis nieko jam nesakė. Jis pasiėmė raktus ir išėjo iš varpinės į viškas. Tadukas jį kūkčiodamas sekė. Viškose senelis persižegnojo ir tylus leidosi pirmas žemyn, nešdamasis raktus, kurie tamsioje laiptų erdvėje nykiai skambteldavo. Pasiekęs lauką, jis palaukė anūko, užsuko spyną ir raktą, tą didelį raktą su išpiaustyta barzda paliko duryse.

Prie bokšto gulėjo plyta, ištižusi ir į daugel dalių išsiskleidusi. Senelis sustojo ir ilgai į ją žiūrėjo. Tadukas nutvėrė senelio ranką, tempė ją ir dar labiau prapliupo. Senelis tylėjo. Paskui jis lėtai pasilenkė, pakėlė vieną plytos skeveldrėlę, pasižiūrėjęs į ją, pavartęs savo delne, įsikišo į kišenę ir nuėjo lazdele pasiramsčiodamas, senas ir palinkęs. Jį sekė Tadukas, griaudžiai ašarodamas ir akeles trindamas.

H. M.

Mirė Gerhardas Hauptmanas

Prieš pačias Sekmines, šeštadienio vakare, Agnetendorfe, Riesengebirgo gubryne, sulaukęs 83 metų amžiaus, mirė Gerhartas Hauptmanas. Jojo veikalai iškėlė jį šalia Thomo Manno į geriausius šių laikų Vokietijos reprezentantus pasaulinėje literatūroje. Tuo niekas negali abejoti. Kai kas dar ginčijasi tik dėl Gerharto Hauptmano kūrybos santykio su tam tikromis vokiečių politinio gyvenimo epochomis. Taip, yra galima — tik nežinia, ar čia pats įamžintasis yra kuo „kaltas" — paminėti jojo tragiką: kaip kaizerio Vokietija jį laikė netinkančiu „dvaro atmosferai", kaip Veimaro respublika, nors ir vadindama jį „poeta laureatus" vis dėlto jo nepripažino dėl tariamo per didelio kairumo, o Goebbelso propaganda, nors ir vėl juo nepasitikėdama, niekšiškai pasinaudojo jo garsu savo reklamai, ir tuo, nacių valstybei sugriuvus, savaime vėl sukėlė tam tikrų nuomonių skirtumų. Įdomus yra šių dienų Berlyno literatūros istoriko Pauliaus Wieglerio žodis, kuriuo jis pagerbia mirusiojo gyvenimo ir kūrybos kelią. Jis piešia poeto atvaizdą jo natūralistinės epochos rėmuose, kuri yra Hauptmaną įgalinusi iškilti ir kuri visados, slaptai ar viešai, ranka rankon yra ėjusi su ana mistika ir Dievybės ieškojimu, kuris didžiojo sileziečio kūrybai kaip tik priduoda ypatingų savitumų. Hauptmanas tikrai buvo didis. Jojo paskutinysis, jau senatvės, veikalas, apie kurį literatūros istorikai dar maža yra pasisakę — ypač puikus Ifigenijos ciklas, taip pat rodo nuostabų kūrybiškumo ir dvasios gaivumą, tiesiog sakytumėme regeneraciją, kuri dar daugiau garbės suteikė devintą dešimtį metų beeinančiam, „Rožės Bernd" autoriui. Tur būt, ne vienas ir mūsų lietuvių gerai prisimena paskutiniaisiais metais tėvynėje Vilniaus ir Kauno teatruose matytus mirusio rašytojo draminius veikalus: „Hanelę" ir „Prieš saulėleidį".

Labai įdomiais žodžiais kalba Rainer Maria Rilke, aprašydamas rašytojo veidą. Jis sako: „Hauptmano veidas yra labai išraiškus. Joks pergyvenimas nėra praslinkęs tuo veidu, nepalikdamas gilesnio pėdsako. Jame yra ryškiomis linijomis įbrėžta ir sustingusi praeitis. Ir ji nebesikeičia. Jo akių vokai ir burnos kampučiai rodo nuovargį, tačiau akys tebėra svajingos ir aiškios, kaip būna tylūs ežerai debesų šešėlyje, o truputį žemyn palenktos lūpos palydi žodžius dar jautresniais ir ryškesniais judesiais. Kažkas tylaus, kuklaus ir labai mielo yra jo išraiškoje, o jojo lieknos povyzos judesiai savitai mus jaudina. Jis atrodo, lyg būtų kupinas kažkokio šventumo ir neliečiamumo, kuris, garbės ir garso paveiktas, giliai išsilaikė belaukdamas dienos, kad eilinę vienatvės valandą galėtų savo paprasta ir paprastiems, bet didiems, žodžiams sutverta burna prabilti apie gal ir paprastus dalykus, kurie tačiau eis toliau iš lūpų į lūpas, maišysis po žmones ir, gal daugelio neišgirsti, daugeliui gi atidžiųjų ir klausančiųjų virs džiaugsmo ir dvasinio pakilimo šaltiniu."

Iš mūsų Buities

Jonas Aistis - Aleksandravičius

Bernardo Brazdžionio „Svetimi Kalnai"

O kad nebūtų jūsų, melo žodžiai
baisūs,
Ir jūsų, širdys, pilnos melo ir mirties,
Iš džiaugsmo keliais tėviškėn pareičiau
Su žydinčia lazda keleivo ant peties.
Bern. Brazdžionis, (Svetimi Kalnai)

* *

Kiekviena Bern. Brazdžionio poezijos knyga būdavo didelis mūsų rašto įvykis, bet nė viena jų negali prilygti paskutinės, parašytos ir išleistos skaudžiausiose mūsų tautos gyvenimo dienose.

Jos pasirodymas reikėtų sveikinti dviem atžvilgiais: viena — poetas joje pasirodė iki šiol nematytoje kūrėjo, tautiečio ir žmogaus aukštumoje, o antra, tik čia jau garbė tenka visai mūsų tremtinių tautos daliai, kuri, nežiūrint sunkiausių gyvenimo sąlygų, rado reikalą paskelbti ir priimti šį mūsų kultūros laimėjimo pavyzdį, tarytum norėdama tuo parodyti, kad niekas negali mūsų kultūrinio veržto nei sulaikyti nei užslopinti.

Ne gana to, šios knygos tiražas (5,000!) gali nustebinti ne tik mus, bet ir dideles tautas, nes paprastai poezijos tiražai yra nedideli. Ir tatai nereiškia, kad išleista knyga pasiliks gulėti sandėliuose, priešingai — ji greičiausiai jau bus baigiama išparduoti.

Man ne viena Bern. Brazdžionio knyga teko sveikinti ir komentuoti. Jo poezija visada gražėjausi ir džiaugiausi, bet jis man yra brangus ir artimas šiandie, dėl to norėtųsi ne vien ta proga išreikšti mano džiaugsmą ir įspūdį, bet dar ir pasakyti apie sąlygas bei aplinkybes, kuriose ši knyga buvo rašoma. Tam reikalui panaudosiu jo paties man parašytus žodžius:

„Kartu su šiuo laišku siunčiu tau mano eilėraščių rinkinį, kuriame pamatysi, kaip įvairios bangos mus blaškė iš vietos į vietą. Pakely, lėktuvams skrendant ir krintant virš galvų, dulkėse tarp pabėgėlių ir belaisvių, traukiny ir stoties laukiamajame, atsiskyrus nuo žmones ir artimųjų, kalnuos glūdinčiam Furthofo (prie Vienos) plieno fabrike — dieną pietų pertraukos ar aliarmo metu, naktį einant į fabriką, sekmadienį ilsintis ar guodžiantis Dievo namuose, o pagaliau ramiam Gatschacho kaimely, Italijos pasieny, prie Weissensee ežero — visur teko rašyti: čia skaudama širdimi ar riedant ašarai, čia bedirbančiam, suodinom ir geliančiom rankom..."

„Svetimi Kalnai" ir yra tų klajoklių tremtinių dienynas, žinoma — poetiškas dienynas su vadinamąja kūrėjo ašara.

Iš šios knygos galima susidaryti tikslus ir tikras šio visuotinio žmonijos sukrėtimo ir išvietintos tautos egzodo vaizdas, su pastarojo visomis kančiomis ir svajonėmis. Vietomis jis tikslus ir šykštus: jis ima tik tuos bruoželius, kurie yra reikalingiausi sudaryti vaizdui bei nuotaikai, pav:

Juoda kumelė, o nuo dulkių net balta,
Šalikelėje smilksta pypkė pamesta.
Belaisviai (partizanai!): rusai ir gudai, -
Mongoliški, vaiduokliški, šėtoniški
veidai.

Čia viskas paberta skubiais ir palaidais bruožais, lyg dailininko skubios apibraižos pieštuku pabraukti nervingi brūkšniai, iš kurių galima vis dėlto jau apčiuopti piešiamas dalykas.

Ir ar galima gi apsistot ir ramiai piešti tasai piktos rankos paliestas skruzdėlynas, kur visa mirga: žmonės ir vaizdai juda į dvi priešingas puses. O įspūdžių tiek, kad jų nei apimti, nei išskaičiuoti neįmanoma, bet vis dėlto kai kurie jų giliau poeto širdin įstringa.

Iš viso poetui daugiau rūpi žmogus: jo aistros, svajonės, kančios ir likimas. Poetas tuos vaizdus tiktai gaudė, jis jų nedorojo, bet jų, kaip sakiau, nei doroti negalima, nes jų būdavo tiek, kad poetui tekdavo parašyti iki penkių eilėraščių per dieną. Poetui teko savomis akimis matyti tokius didelius ir tokius baisius įvykius, jog juos reikėjo užfiksuoti, kad nedingtų.

Bern. Brazdžionis, kaip jau sakiau, šiame rinkinyje pasirodė, kaip didelis menininkas, ir — kaip tautietis ir žmogus. Ir didžiausiuose pavojuose jam tėvynė knieti, ji beveik viena jo širdyje tebuvo, dėl to jam niekas kitas nemiela, dėl to jį slegia ir kankina nuostabiai gražūs Tirolio kalnai, pasipuošę aštriomis ir amžino sniego uždengtomis viršūnėmis:

Ir atšalo rankos, ir pavargo kojos,
Ir apraibo akys nuo baltų kalnų —
Rodos, šimtą metų tėviškės ieškojau,
Rodos, šimtą metų aš be jos einu.

Bet jam lygiai rūpi visa žmonija, geriau, pats žmogus: visa, ką jis sukūrė, visa, ką jis sugriovė; kur jis ėjo ir ką jis priėjo:

Kur buvo katedra su žydinčiais
vitražais
Ir su altoriais, auksu papuoštais —
Plytas ir cementą belaisviai veža
Juodais, rūsčiais, pavargusiais veidais.

Juk ta katedra šimtus metų bokštus, lyg Dievop maldaujančias rankas, iškėlusi stovėjo, bet žmonės ją sugriovė, ir štai plytas-griuvėsius valo, kad neliktų, kaip Evangelija sako, akmens ant akmens. Ir griuvėsius valo žmonės, pavargę savo rūstybėje.

Taip žmoniją apgobė tamsi naktis, kurios galo nesimato:

Vidury nakties, kai žvaigždės slepias
Už sunkių tarytum švinas debesų,
Miega tulpės, kaip likimo indai,
trapios
Ir pavasario žiedams žydėt tamsu.

Taigi, trapus žmogaus likimo indas, trapus ir subtilus, kaip šis lakiai taiklus palyginimas, pasiekęs pačią giliausią poezijos versmę.

Aš gyvai atsimenu, Bernardai, tą 1939 m. spalių mėnesio pabaigos miglotą dieną, kai mes, pralenkdami Vilniaus vieškeliu gulančius mūsų kariuomenės dalinius, važiavome į tavo apdainuotą kunigaikščių miestą, amžinąją mūsų tėvynės sostinę; kaip mes lankėme Rasų kapines, Gedimino pilį ir miestą; kaip mes stebėjome bokšte pakylančią mūsų trispalvę; po to, kaip mes fotografavomės prie katedros (kairėje pusėje, kad virš mūsų galvų matytųsi Gedimino pilies bokštas).

Stebėdavau tą fotografiją ir stebėjausi, kodėl mūsų veidai apsiblausę, kaip ir ta ūkanota mūsų tautos džiaugsmo diena, kai mes svajojome apie to miesto ir tos šalies garbę ir šlovę. Bet tą dieną kunigaikščių mieste slankiojo vaiduokliški, abejingi ir lėkšti, kaip stepės mongolų veidai, kuriuos tu sutikai tautos egzodo kely.

Z. Patirgas

KAIP BUVO LAIDOJAMA PRIEŠISTORINĖJ LIETUVOJ?

Gyvename paskendę pilkoje kasdienybėje, uoliai sekame tarptautinę politiką, nedrąsiai ir su baime žvalgomės į ateitį ir vis klausiame savęs ir kitų, kada gi baigsis mūsų- tremtinių klajonės. Net ir tie, kurie Lietuvoje turėjo geras sąlygas mokslo darbui, tapo iš savo mokslinio „daržo" išrauti ir svetur taip stipriai nusviesti, kad dažnai nebesusiranda sąlygų šaknų įleisti ir be galo silpnai arba ir visai nebeįstengia kurti lietuvių mokslo. O pagaliau šiandieną ar daug kam iš mūsų begali rūpėti mokslas ir grynosios mokslinės problemos?

Tad reikia džiaugtis, kai atsiranda užsispyrusių pasiryžėlių, kurie ir sunkiose sąlygose bando neapleisti Lietuvos mokslo srities ir nesigaili jam savo energijos aukoti. Štai ką tik Dr. Marija Alseikaitė - Gimbutienė išleido mokslinį darbą vokiečių kalba apie laidotuvių papročius (laidoseną) Lietuvoje priešistoriniais laikais.

Šis visokeriopu atžvilgiu rūpestingai paruoštas veikalas, Tübingeno universiteto filosofijos fakulteto labai gerai įvertintas kaip disertacija, išeina iš siaurų specialistų ribų. Todėl jis užsitarnauja platesnio tos lietuvių visuomenės dalies dėmesio, kuri vis dar nepaliauja domėtis lietuvių tautos praeitimi.

Juo labiau į Lietuvos praeitį, juo mažiau žinių apie lietuvius. Juk beveik visas viduramžis Lietuvai yra „tūkstanties metų naktis", t. y. priešistoriniai laikai. Net ir 13-sis 14-sis amžiai šaltinių atžvilgiu yra gana šykštūs. Patys lietuviai tada beveik visai apie save nerašė, o kryžiuočiai, jų Livonijos ir Prūsų kronistai, tik tiek lietuvius teminėjo, kiek jie atsitiktinai rado sau reikalinga. O kad mes turėtume nors keliolikta dalį tų žinių apie 8—12 amžių, ką žinome apie Vytautą! Juk apie Vytauto laikus turime, tur būt, dešimtį kartų daugiau medžiagos negu apie visus Lietuvos valdovus kartu, pradedant nuo pirmojo ir paskutiniojo karaliaus Mindaugo iki didž. Lietuvos kunigaikščių Algirdo ir Kęstučio, nes pats Vytautas užvedė plataus masto (valdovo) kanceliariją, jis pats ordinui diktuodavo atsakymus, laikė daug įvairiom kalbom raštininkų ir tt. Todėl ir rašto pėdsakų nuo 14-tojo amž. žymiai daugiau.

O kas gi daryti, norint patirti apie lietuvius, ar, bendriau pasakius, baltus (aisčius), t. y. lietuvius-latvius-senprūsius, 5-me ar 8-me amž. po Kr.? Rašto paminkluose žinutės — ir tai paties bendriausio turinio — išskyrus tik 9-jo amž. anglosaksų keliautojo Wulfstano žinias apie Prūsų kraštą, suskaitomos ant vienos rankos pirštų. Čia ir reikia šauktis pirmu žvilgsniu tos nebylės žemės. Ji yra užkonservavusi tiek daug prieš 1000 — 2000 — 3000 metų Lietuvos plote gyventų baltų būtovės daiktų. Tad apie Lietuvos ir lietuvių praeitį, net prieš 750 m., begalima kalbėti tik su kastuvu rankoje. Juk Lietuvai priešistoriniai laikai tęsiasi iki 1200 metų. Netikslu juos nukelti, kaip daro ir Dr. A., iki 1250 m., t. y. iki pat Mindaugo krikšto, kada Lietuva jau gyveno politiškai valstybinį gyvenimą. Dr. H. Paszkievicz'ius (Poškos ainis) lenkų istorikų suvažiavime 1930 m. metė įdomius teigimus, jog Lietuvos politinis gyvenimas stipriai išsivystė jau prieš Mindaugą, ir ne tas karalius, o jo pirmatakas esąs Lietuvos vienytojas. Vadinasi, lenkai turi tendencijos istorinius Lietuvos laikus nukelti į 12-jo amž. galą, mūsų archeologai gi nori priešinstoriniais laikais laikyti net 13-jo amž. pusę. Kur kriterijus ir koks jis? Gal priešistoriniu geležies amžiumi laikytinas ir visas 13-sis amžius? Gal ir 14-jo amž. kilmės Panemunių piliakalniai yra priešistoriniai paminklai? Kokios yra istorijos ir priešistorijos ribos Lietuvos plotui?

Dr. A. pasirinko visokeriopu atžvilgiu įdomią temą. Kapinynai proistorikui yra svarbiausios „versmės", kurias metodiškai tyrinėdamas, jis gali atpažinti ne tik ano meto medžiaginę, bet iš dalies ir dvasinę kultūrą. Anų laikų žmogus, stipriai tikėdamas į pomirtinį ir į dvasinį gyvenimą, mirusįjį iškilmingai puošdavo ir laidodavo, dėdamas į jo karstą viską, kas jam buvo brangiausia arba vėliau visa tai kartu sudegindamas. Todėl kape sutinkamas beveik visas mirusiojo aplinkinis „pasaulis".

Turėdama ca. 300 priešistorinių kapų medžiagą, Dr. A. ryžosi tyrinėti laidojimo papročius. Paprastai esame linkę manyti, jog baltuose, resp. lietuviuose, jų kultūriniai pasireiškimai buvę kažkas atskiro, skirtingo, specifiškai „lietuviško". Teisingai autorė savo medžiagą stengiasi įstatyti į bendrus indoeuropiečių tautų kultūros ir jų vystymosi rėmus. Čia jai yra pasisekę padaryti įdomių palyginimų ir pravesti iki šiol lituanistui nežinomų paralelių.

Dr. A. darbas susideda iš dviejų beveik lygių dalių, kurių pirmojoje aptariami ir tyrinėjami kapų tipai. Išorinės formos atžvilgiu jie buvo plokštiniai kapai ir pilkapiai („milžinkapiai"). Savo turinio atžvilgiu jie yra griautiniai (griaučiai) ir degintiniai. Iš mezolito laikų, jau nekalbant apie senąjį akmens amžių, kapinynų Lietuvoje nežinoma. Bendrai iki žalvario medžiaga labai atsitiktinė. Pirmieji žinomi kapai yra tik iš ca. 2000 m. pr. Kr. Bronzos laikai (1800—500 m. pr. Kr.) taip pat menkai medžiagos teduoda.

Pokristiniai laikai yra ištisas geležies amžius, prasidėjęs jau 500 m. pr. Kr. Tas geležies amžius duoda daug medžiagos ir leidžia autorei visą Lietuvos teritoriją, pagal laidojimo būdą, paskirstyti į penkias sritis. Maždaug toks paskirstymts išsilaiko per visą priešistorinį laiką.

Vakarų Lietuva yra charakteringa plokštiniais kapais, beveik žemės paviršiuj randamais. Iki 10-tojo amž. mirusieji laidoti nedeginti ąžuolo kamieno karstuose su ginklais, įrankiais ir papuošalais, galvos gale padedant tošinę dėželę su brangenybėmis. Į kapus dedama beveik viskas; netrūksta nei dalgių, nei peilių, nei adatų, nei ylų ir t. t. 10-me amž. nuo vakarinių krantų (Klaipėdos kr.) įsigali mirusiųjų deginimas.

Į atskirą grupę Dr. A. skiria vidurio Lietuvos kapus, nors jie taip pat plokštiniai, tačiau čia laidojimo papročiai ir pats kapų turinys kiek skirtingas. Šiaurės ir rytų Lietuva yra charakteringa pilkapiais, nors pilkapių būta ir Tauragės, Raseinių, Mažeikių apskrityse, t. y. srityse, kurios priskiriamos plokštiniams kapams. Šiaurės Lietuvoje, kur vidur. gelež. amžiuje atsiranda plokštinių kapų, irgi pereita prie deginimo. O rytų Lietuvoje degintiniai kapai jau aptinkami nuo 6-to amž. po Kr. Visai atskirą grupę sudaro Sudūvos-Suvalkijos kapai, kuriuose kapo viršuje būdavo sukraunami akmenys. Tokie „krūsniniai" kapai aptinkami ir Mozūruose, Gardino ir Augustavo srityse.

Kaip matome, vėlybajame (nauj.) geležies amžiuje imta lavonai deginti. Tik krikščionybė pamažu galėjo pakeisti tą paprotį. Kapų ir juose aptinkamų gausių radinių chronologiją ga-

---

Aš gyvai atsimenu tave pranašą: „Praeis kompartijos ir diktatūros, praeis šitas pasaulis visas negražus..."; aš gyvai atsimenu tave žmogų, visu sielvartu šaukiantį: „Jeruzale, Jeruzale, nenoriu mirštančios tavęs." Aš gyvai atsimenu tave tautietį, besisielojantį savo tautos likimu: „O smilga vėjo pučiama nebepalinks prie žalio kmyno..."

Ir aš gyvai tave matau einantį paskutiniųjų metų tautos Golgotos keliu; einantį, kaip eilinį tautietį; einantį poetą su geliančia širdimi rankose, su skliautų erdvėse netelpančia svajone; rašantį plieno fabrike sukruvintais ir sužalotais pirštais, rašantį didžiąją mūsų tautos viltį — jos kančių galą.

Bet, giliau pažvelgus, tiek žmogaus, tiek tautos gyvenimas yra nuolatinė kančia ir kova. Kančia nuvalo ir taurina žmogų ir tautas, o laimė ir prabanga žlugdo viena ir kita. Gal nebus mūsų kančiai galo, bet nebus galo ir kovai. Tokia yra tautos ir žmogaus dalia ir likimas. Laimės galima tik trokšt ir siekti:

Ak, norėčiau raudoti iš džiaugsmo
Ir pajust, kad po kojom esi,
Lietuva, žemės žodi švenčiausias,
Lietuva, žemės laime šviesi.

Tikėk, Bernardai, kad mes raudosime iš džiaugsmo, ir kad mes tik dėl to ir išėjome, kad grįžtume, nes jei būtume netikėję grįžimu, tai būtume kojos iš ten nekėlę.

Mes matome Lietuvą, kurios savo akimis nematysime: mes ją matome amžiną ir šviesią, kurią tematys tie, kurie eis mūsų pradėtą kelią.

Tikėk, kad Lietuva bus, kaip šiaurės žvaigždė, į kurią pažvelgę paklydusys keleiviai galės atkelti koją į tikrąją kryptį.

Baigdamas, noriu prabilti ir savo vardu, ir ne tau, nes tu tatai žinai, bet ateinančioms mūsų rašto kartoms, kad šis mūsų Golgotos kelias turi prasmę, kad ateis laikas, kai mes išeisime iš tautiečio ir būsime paprasti žmonės, gal būt — pranašesni už kitus, kad Lietuva bus žmonijos žvaigždė.

Teskaito tave tad jaunieji nuo pradžios iki galo ir teišmano.

Marianapolis, 1946-III-16.

lima buvo nustatyti ne tik pagal radinių formą, bet ir pagal laidojimo būdą, kurį autorė labai uoliai nagrinėja.

Savo teigimuose ir samprotavimuose Dr. A. parodė pakankamo apdairumo ir atsargumo. Tai yra gera jauno mokslininko ypatybė. Bet iš kitos pusės vis tik moksle reikia kartais ryžtis ir turėti drąsos daryti išvadų, kad nebūtų tūpčiojama vietoje, kad būtų įmanoma mokslinė pažanga. Mūsų archeologai dažnai išvadų bijodavo todėl, kad nebūtų sueita į koliziją su vieša ir populiaria nuomone (turiu galvoj, pvz., etnografinius santykius). Dr. A., nors jos darbo pirmoji dalis pasižymi stipriu inventoriškumu ir sausumu, padarė kai kurių, kad iš dalies ir jau žinomų, išvadų. Skirtingos laidojimo papročių smulkmenos jai teikė galimybės kalbėti apie etninius santykius Lietuvoje. Apie 2000 m. pr. Kr. jau žinomi indoeuropiečiai. Žalvario kultūra (1800 —500 m. pr. Kr.) ir to meto laidosena Lietuvoje, Latvijoj ir Rytprūsiuose priskiriama baltams. Sutinkamas vienalytis laidojimas vak. Lietuvoj, vak. Latvijoj ir Klaipėdos krašte per visą geležies laikotarpį, su kai kuriomis būdingomis smulkmenomis (molinių puodukų dėjimas galvūgaly) yra Kuršių kilties kultūrinis pėdsakas. Taip pat žiemgalių sritis turi sau būdingus radinius. Dr. A. ir žinomus duomenis apie lietuvišką toponomastiką (vardyną) iki Kalugos ir Okos aukštupio srities, papildo arba pritaiko savo tyrinėjimui. Tad rytuose lietuviško tipo degintiniai kapai be staigių pasikeitimų siekia žymiai toliau už etnografinių ribų. O „krūsniniai kapai" (akmenų krovimas virš mirusiojo Suvalkijoje) priskiriama suduviams-jotvingiams.

Kalbėdama apie lietuvius, autorė prieina prie painios lietuvių rytinių sienų problemos. Kad 13-tojo amž. pradžiai etnografiškai rytiniams slavams priklausė Gardinas, Volkoviskas, Slanimas, Naugardukas, Minskas, Zaslavlis, Lohojskas, mano ir H. Lowmianskis. Tai kartoja ir mūsų mokslas, bet niekas tikslesnių duomenų nepatiekia. Pagaliau įdomu, kada ten rusai būtų atsiradę? Pirmiausia, rodos, tai galima nustatyti Gardino srićiai. Minėtuosius teigimus (104 p. autorė nėra pilnai suderinusi su jos knygos gale pridėto žemėlapio baltų ribomis, nes ten baltų plotas išeina didesnis.

Nepalyginamai įdomesnė ir daug mokslinių klausimų iškelianti yra antroji darbo dalis, kurioje nagrinėjama laidosenos ir tikėjimo problemos, paliečiant laidojimo elementus, turinčius ryšio su pomirtinio pasaulio įsivaizdarum, vėlių kultą, aukas, šermenis ir t. t. Baltuose tikėjimas į pomirtinį gyvenimą, kaip tąsą žemiškojo, buvo toks stiprus, jog krikščionybė tokią pažiūrą tik labai pamažu galėjo perdirbti. Juk dar neseniai pasitaikydavo, kad liaudies žmogelis mirusiam į grabą dėdavo pusbonkį, žirkles, pypkę, duonos gabalą ir t. t. Čia autorė patiekia tiek daug vertos dėmesio ir įdomios medžiagos, bet neturim galimybės jos suminėti.

Dr. A. savo darbe, šalia gausios jai prieinamos archeologinės medžiagos panaudoja rašytinius šaltinius ir tautosaką, ypač kai reikia kalbėti apie laidotuvių papročius, vėlių kultą, aukojimus ir t. t.. Yra didelis doktorantės nuopelnas, kad ji nepagailėjo triūso eiti į plačią folkloro sritį, panaudodama ir tai, kas buvo surinkta prof. Dr. J. Balio Lietuvių Tautosakos Archyve. Daugelį lietuvių senosios kultūros bei jų tikėjimo papročių galima tyrinėti tik retrospektyviu būdu, iš vėlesnių laikų žvelgiant į ankstyvesnius. Šalia kastuvo panaudoti dar ir dabarties meto tautosaką, t. y. sujungti, derinti ar lyginti kartais 1000—1500—2000 m. chronologiškai atskirtus elementus bei reiškinius, yra metodo atžvilgiu naujas, įdomus, bet drauge ir slidus kelias.. Negalėtume tais klausimais tarti kompetetingo žodžio. Tik tikrieji specialistai galėtų pasakyti, ar kur nors nepaslysta Mūsų žiniomis vokiečių religijų istorijos tyrinėtojai (O. Huth) šitą Dr. A. pavartotą metodą laiko gana pasisekusiu.

Reikia džiugiai konstatuoti, jog sujungiant tuos trijų rūšių šaltinius, antroje dalyje buvo galima plačiai paliesti vėlių kultą, dvasių pasirodymą gyvūnų pavidale, įsikūnijimą medyj ir t. t. Bet čia keliamieji gausūs klausimai, kurių daugelis nagrinėjama nauju požiūriu, visada gali kelti naujų ginčų, naujų paskatų tobulinti ar taisyti pažiūras, ar prieiti skirtingų išvadų. Šitoji dalis duoda naujos medžiagos ir minčių nušviesti ir senajam lietuvių tikėjimui.

Vargu galima sutikti, kad mirusieji kartais — taip rodąs lietuvių folkloras — „virsdavo" medžiais. Pirmiausia kiltų klausimas, ar toji cituotoji tautosaka pilnai atvaizduoja tai, kas norima įrodyti. Ar čia nėra tas simbolizmas, kurio apskritai tiek daug lietuvių tautosakoj. Jis iš dalies ir klaidina. Atrodytų, kad mirusiojo vėlė priimdavo ne kokio nors medžio išvaizdą, ar jo pavidalą, bet kokiame nors kreivai ar gumbuotai nuaugusiame ar išpuvusiame medyje „sėdėdavo" (plg. t. p. 117 p.). Apie medžius, kur „dvasios sėdi", tautosakos pas Basanavičių (Pasakos įvairios), žmonėse, Tautosakos Archyve dar nemaža. Dievybės, geros ir piktos dvasios, taip pat medžiuose sėdi. Štai kodėl tokių medžių negalima nė šakelės nulaužti. Taip apie Mindaugą jau sakė Ipatjevo metraštis. Ir kitais senąjį lietuvių tikėjimą liečiančiais klausimais (antroje dalyje) galima duoti skirtingą aiškinimą.

Laidosenos papročiai, ties kuriais Dr. A. ilgiau sustoja, parodo iš vienos pusės meilę mirusiajam, kuris laidojamas ypatingu rūpestingumu ir puošnumu. Jam apsaugoti nuo piktų dvasių kapas apdedamas akmenimis, kurių šios neperžengs. Dedama ir kitokių (geležinių daiktų) mirusiojo apsaugai. Iš kitos pusės toji laidosena rodo mirusiųjų baimę, ypač tų, kurie yra ne laiku mirę.

Pabaigdama darbą Dr. A. paliečia aukojimus ir vėlių maitinimus. Deja, Lietuvoje niekas dar nėra nuodugniau ir specialiau užsiėmęs tuo klausimu, ypač ryšium su alkakalniais ir alkvietėmis, kaip pvz., Latvijoje padarė Dr. E. Šturms. Čia autorė patiekia nemaža žinių, daugiausia jų imdama iš rašytų šaltinių, pradedant 9-tojo amž. Wulfstanu.

Nekeldami čia kai kurių smulkių techniškų trūkumų ir netobulumų priminsime, jog formaliai moksliškai žiūrint šaltinius reikėjo cituoti iš pirmaeilių leidinių. Eiliuotoji Livonijos kronika, kartą pacituota iš kritiško leidimo (L. Mayer), o paskui, berods, visur, kur reikėjo tos kronikos, Henriko vad. Latviu, Wartbergės Wigando, Christburgo taikos sutarties ir t. t. (105-7 p.), imta iš W. Mannhardt'o rinkinėlio, kai šaltinių originalūs tekstai (Scr. rer. Pruss., Preuss. Urkundb.) Tübingene lengvai buvo prieinami. Pedantiškas vokiečių mokslas ir į tai iki šiol kreipdavo dėmesio.

Pagaliau dar vieną minusą norėtume iškelti jau lietuvišku požiūriu. Yra iš tikrųjų gaila, kad Klaipėdos kraštas patarnauja tik atsitiktiniems palyginimams, o jo kapinynų medžiaga, kurios būtų, rodos, proporcingai gana daug, sistemingai nesunaudota. Kad darbas rašytas 1941 m., ir todėl teimta tik iki Klaipėdos krašto ribų, nelaikome pateisinamu argumentu. Gal ir autorė atsimena, kaip kitados jautriai reagavo V. D. Un-to studentai, kai vokiečių knygyno lange (Laisvės al.) buvo išstatytos knygos, nerodančios to krašto prie Lietuvos. Be abejo, niekas iš to fakto nedarys politikos. Bet Klaipėdos krašto kapų praleidimas ir tame rūpestingai ir labai sistemingai sudarytame kapinynų sąraše (176—202 p.) už kurį autorei bus dėkingi ne vien proistorikai (262 pozicijos su bibliografiniais nurodymais), yra lietuviui nemaža spraga. Kodėl sustota, neeinant iki pat Nemuno žiočių ir jūros, prie tų dirbtinų sienų, kurių ano meto plokštinių kapų gyventojai baltai tikrai nežinojo?

V. S.

NIŪRIU TAKU

Juozas Kėkštas RUDENS DUGNU Antroji lirikos knyga. Roma, 1946 m., 64 p. (Prisiųstame recenzijos reikalui egzemplioriuje yra nurodyti papildomi duomenys: — Leidėjas Stasė GABRIŪNIENĖ; knygos kaina 100 lirų.)

Juozas KĖKŠTAS antrąją lirikos knygą, į pasaulį paleido niūriu taku — RUDENS DUGNU. Paleido įsidėmėtinoj vietoj: žydrosios Italijos padangėj, Amžinajame Mieste — Ryme.

Poetas — vilnietis (g. 1915 m.). Išaugęs lenkų okupaciniame rėžime ir didelę savo jaunystės dalį, dėl kovingos prigimties už žmogaus teises, praleidęs lenkų kalėjime ir koncentracijos lageryje. Tai, be abejo, turėjo didelės svarbos jo poetinės asmenybės formavimuisi.

Savo literatūrinę mokyklą įsigijo lenkų ir rusų naujovininkų — modernistų įtakoje; dar daugiau ją išugdė asmeniniu bendravimu su kai kuriais jaunaisiais lenkų rašytojais, savo studijų metu Varšuvoje.

Juozas Kėkštas pirmaisiais literatūriniais bandymais Vilniaus lietuvių spaudoje pradeda rodytis apie 1936 metus. Vėlyvesnė jo literatūrinė darbuotė yra tampriai susijusi su jaunųjų vilniečių rašytojų veikla, kuri savo vitaliniu spontaniškumu reiškėsi, šios negausios žmonių grupės leidžiamais, daugiavardžiais „vienkartiniais". Kalbamos grupės, kuriai buvo primestas „radikaliųjų" vardas, matėme pirmose gretose žygiuojančius jėgingiausius jaunuosius: Albiną ŽUKAUSKĄ, Oną MICIŪTĘ, Juozą KĖKŠTĄ ir k.

Nepriklausomos Lietuvos spaudoje, Juozo Kėkšto vardas pasirodo 1938 m., kada jo eilėraščius pradėjo spausdinti, kai kurie mūsų literatūros žurnalai (Kultūra, Naujoji Romuva).

Didesnį dėmesį Juozas Kėkštas į save atkreipė, kai 1938 m. Vilniuje išleido pirmąją lirikos knygą TOKS GYVENIMAS. Tada jis parodė savitą ir nenuvalkiotą poeto veidą, užsirekomenduodamas ekspresyviu minties ir formos valdytoju.

Vilniaus grąžinimo metu, J. Kėkštas nesiveržia į viešumą, kaip kiti, mėgstą deklaruotis asmenys, o „pasitraukia" iš arenos ir išvyksta pas savo šeimą, kuri ir toliau lieka sovietinėje „globoje". Čia, kurį laiką, poetas „ramiai" gyvena ir net bando, sulenkintoje ir sugudintoje apylinkėje, dirbti pedagoginį darbą. Bet poeto kovingas būdas ir nedviprasmiškas pasisakymas už lietuviškos mokyklos reikalus, užkliūva enkavedisto akį. Nuo čia prasideda didžioji ir sunkioji poeto kelionė per sovietinius kalėjimus ir koncentracijos lagerius. Vėliau, dėl susidėjusių sunkių Sovietų Sąjungai valandų, amnestuojamas ir turi progos apleisti šią „laimingą ir saulėtą" šalį... Tolimesnis poeto kelias, kario mundyriuje ir VIII Britų Armijos sudėtyje, eina per Mezopotamijos, Palestinos ir Egipto dykumas į Italiją. Čia išgyvena istorinius Monte Cassino ir Adrijos pakrančių mūšius. Yra du kartu sužeidžiamas. Antrąjį kartą sunkiai ir ilgesnį laiką guli ligoninėje.

Prabėgom permetę akim nuetąjį poeto kelią matome, kad jis yra nuostabiai žmogiškas ir likiminis. Nesistebėkime, jei iš praskleistų RUDENS DUGNU lapų pasigirs sunki ir sielvartinga muzika, kuri mus lydės nuo pirmo iki paskutinio puslapio.

Poetas savo jautrios sielos prizmėje, skaldydamas praeities išgyvenimus, gauną respektyvinį vaizdą ir tampa pranašu savo ateities likiminiame kely —

Kai pavasario saulę grandim surakino
ir grotos suraižė melsvąjį skliautą —
liepė naktį žiaurią iš taurės kaip vyną
ir rudenio dugnu keliauti. [gerti
Rudens dugnu, 9 p.

Poetas jaučia, kad prieš akis dar didelė ir sunki kelionė, kad jis gyvena nepaprastai tragišku laiku ir, tokiu būdu, pats darosi baisiai tragiškas —

Tragingos epochos tragingą dangų
akyse nešioju,
o akys neranda
spinduliu žėrinčio rytdienos kranto.
Ibidem, 9 p.

Bet poetos nepasineria vien į kontenpliatyvius išgyvenimus, jis moka, konstatuodamas dabartį, pasakyti griežtą ir kovingą žodį. Taip ir prašosi cituojama visa ši puiki miniatūra —

Gana kalėti mums nasruos apšepusiųjų
mūrų!
Mums reikia saulės, kaip išganymo,
pavasario plačiai atidarytų durų, —
perdaug,
perdaug rudens yra prapliupusiam gyvenime...
Perdaug rudens, 11 p.

Taip, mums reikia saulės, reikia pavasario plačiai atidarytų durų! Poetas pasiryžęs minios priekyje vėliavą nešti ir ant barikadų lipti... Bet jį apima baisus nusivylimas, kai mato, kad tas jo keliamas žmogus, tas homo sapiens, ne į viršų, o žemyn kopia, kad šios epochos žmogus idealus pamiršo —

Mums sako: žmogus—gyvenimo ponas,
homo sapiens, nuolat į aukštumus
kopiantis.
Dairomės: kopėčios, kopėčios, kopėčios —
o žmonės tom kopėčiom žemyn, ne į
viršų...
Saulė rieda vėliu dangaus popiečiu,
žmonės saulę pamiršo.
Žmonės ir vakaras, 13 p.

Antrame knygos skyriuje poetas rodo savo klaikią kelionę per Audros dykumą.

Poetas pasijunta užgrūdintas Dykumos audroje. Toji psichinė stichija jį užvaldo ir, pasiduodamas uraganų dainai, jis aiškiai pasisako —

Myliu uraganų dainą,
Vėtra — gyvenimas mano.
Audros dykuma, 20 p.

Beje, šitoki posmai nedvelkia dideliu originalumu: kažkaip primena K. Borutą. Mums yra tekę įsitikinti, kad šis didelis poetas, kuriam nuolatiniu žmogaus ir poeto devizu buvo laisvės vėliava, nebuvo, tuo metu, dar gerai pažįstamas J. Kėkštui. Esame įsitikinę, kad tarp šių poetinių asmenybių yra kai kas bendro psichinėje prigimtyje: didelis dvasinis maištingumas ir neorganizuotas gaivališkumas. Yra panašumo ir eitame gyvenimo kely — vieno ir antro kelias ėjo per kalėjimus...

Iki šiol mūsų poetas buvo didelis kosmopolitas. Pro savo tėvynę praeidavo tylomis, nors ne be meilės, kartais su sielvartingu priekaištu, ką galima vos vos jausti kai kuriuose jo, perdėm gilaus išgyvenimo, pasisakymuose. Bet vėliau jis sunkiai išgyvena jos netekimą ir ilgesį jai.

Tėvyne mano,
mieloji mano...
nešu savo meilę.
Myliu, kaip anuomet. Miniu tavo dangišką grožį.
Aš meilės audrą, tvirtą ir gailią,
krūtinėj nešu, kaip kruviną rožę.
Laiškas, 21 p.
Krašte mano, tolimas, minamas krašte,
kur be ašarų, skundo ir bado diena
nepraeina,
uždėjo tau ant pečių nežmonišką naštą,
o vėjai dainuoja šiurpią kartuvių dainą —
rūsčiai stovėk audroj, o laisvę prarastą
ryt pamatysi vėl, nes ji su pavasariu
eina.
Ibidem, 22 p.

Tokių tyrų, tėvynės meile išskaidrintų, posmų visame mūsų patrijotinės poezijos lobyne nedaug teatsiraštų. Turime pripažinti kad mūsuose perdaug jau banaliai būdavo nukalbama tėvynės meilės temomis.

Į Nakties jūrą (trečioji knygos dalis) poetas pasineria iškėlęs savo koją Italijos krantan. Tai neišgalvota antitezė saulėj degančiam kraštui, bet tamsi poeto kelionės tąsa, kuri eina pro žaliąjį Sorrentą, Vezuvijaus šlaitais ir į Apeninus nusidriekia... Tai parako dūmuose ir granatų gaudesy skęstanti kelionė. Pats tragiškiausias mūsų epochos epizodas po kurio turi būti sukurtas naujas istorijos lapas ir naujas žmogus —

Maioly mirtis ir kraujas, aguonom žydi
Maioli.
Krauju, kaip aguonos raudonu, keistą
lakštą istorijai rašom
ir laisvę sapnuodami šaukiam: liberta
vide e mori!
Maioli žydi aguonom, 33 p.

Už laisvę jokia auka nėra didelė. Ir poetui gyvenimas nieko nereiškia, nes yra tikėjimas —

Žinau, kad kruvinai lavai praėjus
naujas pasaulis gims ir nemirs jau.
Aš, žemė ir karas, 35 p.

Taip, tai didelis tikėjimas nauju pasauliu ir nauju žmogumi. Šitas tikėjimas padeda poetui išgyventi daug sunkių valandų.

Poeto erotinis jausmas yra nuostabiai skaidrus. Jo mylimosios paveikslas yra sintetinis, dvasinių išgyvenimų kūrinys. Jis netgi regimojoje tikrovėje nėra egzistavęs. Net pačiam poetui dėl jos tikrumo kyla abejojimų —

O gal aš net josios, gal net neturėjau,
gal tik jos miražas džiugino mane.
Klajūno laiškas mylimai 42 p.

Savo mylimąją poetas pažįsta po ilgų ir sunkių klajonių, kada „mėlynos svajonės" su ja surišo, kai jos akių gelmėj savo laimę pamatė, — laimę, kuri ateiti nenorėjo... Ir kada poetas, jau gal būt regimosios tikrovės plotmėje susiduria su realiu mylimosios paveikslu, jis bijo jį konkretizuoti, nes žino —

Kodėl tu vis, kodėl siunti man
akių žydrumą negirdėtą?
Pro audrą, pusnį ir sniegų siutimą
jų dangų mėlsvąjį matau,
o juk žinau,
kad tu ne man ir aš ne tau.
Šiaurės sonata, 51 p.

Paskutiniu cituotu posmu mes atidarome duris į patį vėlyviausį (pagal metrikus) kūrybos laikotarpį — Eilės nenaujos.

Šios dalies eilėraščiai yra, gal būt, geriausiai pavykę minties ir formos naujumu bei ekspresyvumu. Čia poetas atidengia gilius lirinius resursus. Tiesa, kai kurie vaizdai darosi pernelyg sunkūs ir migloti dėl savo abstrakcijos —

Čia atėjo žmogus vakar miręs,
todėl tiek žemės jo veide,
o žvilgsniu baisiu ir tragingu mintys
taip sunkiai iriasi.
Žmogus, 55 p.

Jeigu dar galima priimti ir subjektyviai išsiryškinti tokius „baltus" vaizdus —

Baltųjų vėjų chorai sniegų sonatas
baltoji dykuma bedugnėm ritas [gieda,
dangųj-bedugnėj miršta mylimoji...
Ibidem, 51 p.

Tai jokiu būdu negalima pateisinti šio netikro, nelogiškai sukurto vaizdo —

Auga mums naktys aušros kruvinos,
nors dienos skambėjo ir plaukė nekartą.
Eilės nenaujos, 49 p.

Reikia pasakyti, kad poeto pastangos nusikratyti jo žodį kaustčiusiais varžtais yra vykusios.

Baigdami mes pasitenkindami galime konstatuoti, kad šios knygos išleidimas yra teigiamas reiškinys mūsų išeivijos kultūrinio darbo plotmėje. Kompleksas panašių reiškinių gali turėti pozityvių pasėkų mūsų likiminėje kovoje dėl tautos ir žmogaus teisių.

Leiskite palinkėti poetui jo paties žodžiais —

Svarbu augti nerimstant,
griuvėsiuos auginti švelniausias gėles,
iš liūdesio žvelgti platyn,
dienų esamų blogiui
neleist likti širdy
ir sustingti.
Švintant ašara džiaugsis, 57 p.

J. Cicėnas

Tarp kita ko . . .

Lyg kūdikis girioj tarp medžių,

taip mes paklystame savo krašto pažinime. Čia pavyzdys (to neapdairaus darbo) „Atžalyno" išleistas Lietuvos žemėlapis. „Mūsų Vilties" Nr. 15—16 J. Mantautas pastebėjo: „Sprendžiant apie išleistąjį žemėlapį kultūrinio ir informaciniu žvilgsniu, tektų gerokai pamastyti, ar „Atžalynas" ir p. Norvaiša (jis tai „pataisė ir spaudai paruošė") tikslus atsiekė. „Mūsų Vilties" recenzijoje prikišama vietovardžių sumaivymas. Jei nukentėjo Žemaičių ar Suvalkų vietovardžiai, tai jau Vilniaus kraštas „pataisytas ir spaudai paruoštas" visai be pasigailėjimo ir be tautinės ambicijos.

Iš kur čia N. Vileika, Lentvaravas, Nemenčinas, Kliučionys, Kalvanėnai, Lintupis, Naročis, Žadiškis, Smyrgainys, Postavai, Žeimenas, Loikas, Dievoniškis, Miščalnas ir t. t. ir t. t. Iš N. Vilnios padaryti N. Vileiką ar iš Švenčionėlių N. Švenčionis — čia jau nebe korektūros klaida. Ne „taisyta", bet aklai versta iš lenkų kalbos.. Bet aš čia p. J. Norvaišos per daug nekaltinu, jis nieko neišmoko ir nieko nepamiršo. Vilniaus krašto vietovardžiai „reformuojami" iš seno, daugumoje Lietuvos žemėlapių ir geografjos vadovėlių. Keista likimo pašaipa: pvz., lenkai lenkino (vietovardis „Pustilčiai" pas juos buvo „Pustylek", pavardės „Pirštelis" ir „Bedalis", į lenkų kalbą pavertus, skambėjo: „Pirstel" ir „Bezdal"), o N. Lietuvoj tie vietovardžiai ir tos pavardės tarta ir rašyta ne taip, kaip vietos žmonių tariama, bet iš lenkų kalbos į lietuvių kalbą atsivertus. Aišku, buvo juoko, bet per ašaras. Vilniaus lietuvių spauda nuolat šaukė: p. p. leidėjai, atsiklauskite vietos žmonių ir kalbininkų! Su „korektūros klaidom", deja, privažiuota iki 1939 m. rudens. Tada gyvo reikalo verčiamos vidaus ir susisiekimo reikalų ministerijos paprašė kalbininkus tikrinių Vilniaus krašto vardų. Moksliškai nustatytieji vietovardžiai paskelbta „Gimtojoj Kalboj". Gaila, ir toliau ne visi žemėlapių ir geografijos vadovėlių autoriai ir leidėjai paisė kalbininkų nutarimo.

Yra toks juokelis: Važiuoja sau žmogus traukiniu ir kiekvienoj sustojimo vietoj lyg užpirktas suploja delnais. „Kas tai?" — Klausia bendrakeleiviai. „Mat, pirmą kartą važiuoju į Plojimus, bijau pamiršti, tai vis suploju ir prisimenu". „Gerai, kad ponas nevažiuoji į Bezdonis" — atsiliepė moterėlė iš kertės.

Lenkų okupacijos metu teko važiuoti iš Vilniaus į Turmantą. Tame pat skyriuje atsitiktinai tranzitu važiavo lietuviai studentai iš Čekoslovakijos. Privažiuojama Pabradė. Jie žiūri pro langą ir mato stoties vardą „Podbrodzie". „Žiūrėk", — atsišaukia vienas: tie lenkai tiesiog išsivertė žodį „Pabarzdė". Jų juoke nedalyvavau, man prisiminė... žydo (iš anekdoto) kelionė į Pilviškį.

Su Vilniaus krašto vietovardžių ištarimu buvo (ir tebėra) dar didesnė sarmata. Kalbininkai nurodė, bet tautiečiai iš už buv. demarklinijos nekreipė dėmesio. Pvz., Pabradė, Trakai, Medininkai, Ašmena ir kt. kirčiuota kaip ko liežuvis nešė. Gal būt, tos inercijos vedamas Spaudos Fondas išleido žemėlapį, kad net kelių Vilniaus krašto valsčių vardų iš viso nepažymėjo. Kas ten susigaudys, pamanė, ir liepė spausdinti.

Ne tik „Atžalynas", bet visi autoriai ir leidėjai turėtų atsiminti: iki šiol mes esame nekeičiamo principo — rašome ir tariame ne: Tilsit, Insterburg, Stallupöhnen, Eydtkuhnen, Schirwindt ir t. t., bet: Tilžė, Įsrutis, Stalupėnai, Eidkūnai, Širvinta ir t. t. Tai tuo pačiu dėsniu, kaip ir ne: Wilno, Kauen, bet: Vilnius, Kaunas ir t. t.

Emil Zola, kalbėdamas apie neatsakingą spaudą, išsireiškė, kad kiekvieną rytą, imdamas į rankas laikraštį, būk pasiruošęs nuryti rupūžę.

Povilas Matulionis (pirmojo Lietuvos žemėlapio iniciatorius), Lietuvių Mokslo Draugijos archyvo duomenimis, iš bendradarbių reikalavo, kad „kožnas vietos vardas būtų patėmytas kaip aną žmonės ištaria, o dėlei kitų reikės kalbos ir geografijos išminčių atsiklausti".

Kun. J. Pabrėža „Taisliaus Auguminio" įžangoj rašo tokius „pasergėjimo" žodžius: „Reikia ne tiktai turėti veikalus tobulus toje daiktėje parašytus, bet dar apkeliauti ir perveizėti vairias vairiausias vietas, ne vien klajumingas, bet ir kalningas, krūmingas, purvingas, šaltiningas, žemdagingas, pelkingas, pagaliau ir pačias versmes vos koja įkeliamas, o tai ne vienoj parapijoj ir apskrity, bet, kiek galima visame kampe savo pašalio."

J. Pabrėžos tiesą paneigus, norom nenorom tenka su Lazdynų Pelėdos „Klaidos" Petro žmona sušukti: „Mon cher? Kame Zoli ir Zuzu?"

Humoras iš humoreskos

Visi mes esame normalūs (iš Unrros normos mintą) DP. Tas pats katilas atseit, tokia pat savivalga, tokia pat savigarba, savišvieta, savišmeiža, savišilda, savivalka, tie patys išmonės (arba savivartos) ir vaizbūnystės šaltiniai, ir tas pats įkvėpimas tų pačių siužetų rėmuose.

Paikim DP Pulgio Andriušio „Laikas eina" („Ir vis dėlto — juokimės", 1946, 50 psl.) ir DP Fabijono Neveravičiaus „Laikas eina visą laiką") „Gintaras", 8 knygos, 31 psl.). Perskaitęs abu DP, matai, kad, laikui einant, juokiamasi iš to trečiojo DP, kuris pagauna laiką už pavadžių ir įsigyja mūsų draugijų liudijimą ir ne laikinąjį, bet nuosavą automobilių (tas tik skirtumas: pas P. Andriušį tas literatūroj paminėtinas faktas įvyksta „rudeniop", pas F. Neveravičių „prieš pat Naujuosius Metus").

Plagijatas? Dieve gink, per maža intryga, čia paprasčiausias dalykas: ketvirtasai DP, laikui beeinant, ėmėsi „neviežlyvystės" ir pasijuokė iš pirmųjų DP, abiem sykiu papasakodamas nutikimą. Mūsų, tremtinių, literatūros istorijai būtų pravartu žinoti tikrojo autoriaus pavardė. P. Andriušis praneša „Virzburgiečio pasipasakojimas", o F. Neveravičius pastebi „... papasakojo man vienas mano bičiulis, visuomenininkas". Kas jau kas, bet autoriaus teisės ir honoraras priklauso tam ketvirtajam DP.

Kur Rymas, kur Krimas?

„Mūsų Viltyje" Nr. 15—16 viena žinutė pranešа: „Lenkų studentų suvažiavimas Monache", o tekste randame ir „Monachiume". Kur ans? Atsakymo tenka ieškoti lenkiškame žemėlapyje. Monachas arba Monachiumas yra ten, kur vokiškame žemėlapyje München arba lietuviškame Miunchenas.

Bet tai yra lašiukas prieš jūrą. Ana, vienas skautų leidinys (rotatoriumi, vardo nebeprisimenu) parašė: „Žalieji ežerai pasiekiami pukšinčiu garlaiviu". Str. be autoriaus, ir be garantijos, jei pasiskolint terminą iš bankininkų. Gal būt, Žalieji ežerai bus pasiekiami, bet prieš tai reikia baigti Turniškių hidroelektros stoties statyba ir atlikti kiti turizmui Lietuvoje kelti darbai. Str. autorius, matyt, ir pats Vilnių pažino iš ... pasakojimų.

Populiaruoju terminu („Laikas eina" arba „Laikas eina visą laiką") tariant, mes atsiliekame arba — pamirštame savo gimtąjį kraštą. „Žiburiai" ir „Saulutė" (jis naudojasi geriausia spaudos technika) galėtų įsivesti būtiną kertelę: „Pažinkime savo gražiąją sostinę".

Ar pas jus yra lietuvių kalbos kursai?

Šitaip tenka paklausti dažną DP lietuvį. Yra keletas stovyklų, kur tyliai, bet sekmingai nugalėta analfabetizmas. Nedaug tokių buvo (senyva moteris kumetė ir pora su repatrijuojančiaisiais išvaižiavusių tarnaičių). Bet kiek pas mus pusanalfabečių? Jų rikiuojasi iš repatrijantų, aplenkėjusiųjų ir iš M. Lietuvos lietuvių. Ką čia už juokų graibais? — Gali kas nors supykti. Kantrybės ir laiko matematikos, — toks atsakymas. M. Lietuvos lietuvius ir repatrijantus nuo normalaus (jei karo metu iš viso toks įmanomas) Lietuvos valstybės švietimo skiria 5—7 metai. Gana patogus laiko tarpas dvasios nepritekliams paplisti. Būkim atviri: yra pulkininkų, yra inžinierių, yra ir mokytojų, kurie savo vaikus augina pusanalfabečiais. Sakysim, X ar Y prieš 5—7 metus buvo pradžios mokykloj, tai kurio amžiaus dabar? Jau metas vesti, tekėti, „architektūra" (pilių ant smėlio statymu) verstis ar ką kitą daryti, bet ne prie elementoriaus grįžti. Tai kas, kad paskaito (oho, lietuviškai ir vokiškai), bet kaip tas žinias sugromuluoja?

Čia ne juokas, bet tautos pažangai grėsmi problema. Kiekvieno tremtinio gimtoji kalba tarp svetimųjų blunką ir netenka savo sodrumo. Tai ne vienur paliudytas faktas. Tas faktas tiesioginiai liečia ir tremtinių spaudą. Ką mes darome, kokios mūs kontrpriemonės? Vienų vienas L. Dambrauskas („Žiburiuos") tesušuko pavojaus (str. pabaigoj su nereikalinga, netgi žalinga, aliuzija į kai kurių laikraščių neva spekuliatyvinius tikslus). Kas jį parėmė? Tylėjimas visų — rašančiųjų ir skaitančiųjų — sutartinai. Kalbininkų tremtinių nestinga, ir už kalbos kultūros smukimą visų pirma jie atsako.

Prof. K. Būga (žiūr. Lietuvių Kalbos Žodyno 1 sąs.) prisipažino, kad dorai, žmogiškai lietuvių kalbos nemoka ir, rašė, duok Dieve, kad bent prieš mir-

KŪRYBOS PASAULY

BENEDETTO CROCE — filozofas, estetikas, politikas

Kiekviena Vakarų kultūros tauta turi genijų, kurių minties kūryba daro didelės įtakos dabarčiai, o dažnai lemia ir tautos ateities dvasinio gyvenimo kelią. Jie tautą auklėja, formuoja jos vidinį pasaulį, jų moralinė jėga būna tiek stipri ir žmogiška, kad išėjus į platesnę areną, už savo tautos ribų, veikia kitų tautų kultūrą ir tuo būdu tampa visos žmonijos kultūrine nuosavybe.

Vienas tokių didžiųjų žmonijos sūnų yra italas B e n e d e t t o C r o c e, kurio 80 gyvenimo metų sukaktį mini šiandien Italija ir visas Vakarų kultūros pasaulis. Šios sukakties minėjimas tai didelis kultūros įvykis, pro kurį čia nė vienas kultūringas žmogus nepraeina šaltai. Todėl savo korespondencijų ciklą pradedu šiuo trumpu rašiniu apie Benedetto Croce. Tai filozofas ir rašytojas, politikas ir patrijotas, kuris atstovauja šiandien Italijos ir visos V. Europos kultūrą, pastatytą taip didelian pavojun. Ant prigesusio Europos vulkano vyksta dalykai, kurių chaose jo vardas šviečia kaip skaidrus ir gaivinantis švyturys. Jis padėjo pagrindus naujajai filozofijai, estetikai, literatūros istorijai. Mintytojas, kurio visas gyvenimas — aktyvi kova idėjų (paskutiniu metu ir realiosios politikos) sferoje dėl žmogaus tikros ir pilnos kūrybinės laisvės.

K e l i o s b i o g r a f i n ė s ž i n i o s

B. Croce gimė 1866 m. Aquila mieste, Pescassardi provincijoje, Apeninuose. 1883 m. ištiko jį baisi nelaimė: žemės drebėjimo metu žuvo jo tėvai. Tuojau po šio įvykio išvažiavo Romon, iš kurios 1886 m. atvyko Neapolin ir čia pastoviai apsigyveno. Pradžioje tyrinėjo miesto istoriją ir tik 1895 m. paskelbė istorijos ir literatūrinės kritikos eskyzus. Pradėjo sistemiškai studijuoti dvasios filozofiją — estetiką, logiką, praktinę filozofiją (ekonomiją ir etiką) ir istorijografijos teoriją bei istoriją. 1903 m. įsteigė žurnalą „L a C r i t i c a", vienintelį italų periodinį kultūros raštą, išsilaikiusį „fašistinės eros" metu ir iki šiai dienai einantį Neapolyje.

Įsigalėjus fašizmui 1922 m. Croce visiškai pasitraukė iš viešojo gyvenimo. Toliau tebegyvendamas Neapolyje redaguoja „Kritiką" ir rašo vienumoje garsiuosius savo veikalus, ištikimas „švariųjų rankų" dėsniui. Nesivėlė politikon, neužsikrėtė kaip kiti jo draugai ir mokiniai (pv. neseniai miręs Giovanni Gentile) fašistine lengvos garbės pagunda.

F i l o z o f a s

Daugelis mano, kad Croce yra Hėgelio mokinys. Būsime arčiau teisybės sakydami, kad jis kelia ir vysto savo didžiųjų mokytojų ir pirmtakūnų idėjas: neapoliečio Francesco de Sanctis ir Gianbattisto Vico. Croce savo raštuose suformulavo filozofijos ir istorijos tapatybę ir parodė abstrakcinės filozofijos sunkumus statant immanentinę metodologiją. Istorija kuria tai, ką Croce vadina vienos dvasios kūriniu. Kiekvienu istorijos momentu toji dvasia yra vientisa, visur esanti ir veikli. Jos veikla liečia ne tik žmogaus istoriją, bet plinta visomis kryptimis iki paskutiniųjų patirties ribų.

Dvasia yra viena ir gyvena ji visoje patyrimo raidoje. Jos yra keturi „laipsniai", kurie besivystydami kryžiuojasi ir pasipildo nauju patyrimu. Šios keturios funkcijos bendrai veikdamos sudaro patyrimo vienumą, kuriame skiriame keturias sandarbininkaujančias estetikos, logikos, ekonomijos ir etikos šakas. Pažinimo funkcijoje d v a s i a pasireiškia kaip m e n a s — pirmoji žinojimo forma arba abstrakcinė filozofija, apimanti tai, kas individualu. Iš čia plaukia išvada, jog vienintelė tikrovė, kurią galėtume pavadinti absoliučia ir pilna, yra istorija be pradžios ir be pabaigos, „gimusi pati iš savęs" ir „save paaiškinanti".

Croce padėjo pagrindus naujam realistinio atspalvio idealizmui.

E s t e t i k a s

Croce pralaužė oficijaliosios vokiečių estetikos atmosferą. Eskyzai, tilpę „Poezijoje ir ne-poezijoje" tai pavyzdys nepaprastai kūrybinės kritikos ir nepriklausomos kūrybos, kurios platus užsimojimas, taiklumas ir nesuvaržyta vaizduotė pralenkia visus „dvasinės lygsvaros" akademiškus tyrinėjimus.

„Poetai — sako Croce — tai kažkas daugiau, negu eilėraščių, poemų bei tragedijų autoriai. Tai kūrėjai, su kuriais bendraudami ir mes pajuntame savo didybę, ir mes pergyvename savo vienintelį ir nepasikartojantį kūrybos aktą." Analizuodami poemą ir norėdami patikrinti, kas mums liepia ją jausti kaip mes analizuojame poemą ir norime patikrinti, kas mums liepia ją jausti kaip poemą, randame du būtinus ir pastovius elementus: vaizdus ir jausmą, kuris tuos vaizdus pagyvina ir paryškina. Tiedu elementai (vaizdai ir jausmas) gali atrodyti nepriklausą nuo savęs tik pirmoje abstrakcinėje analizėje, esmėje tačiau negalite į juos žiūrėti kaip į du skirtingus dalykus, nes jie viens su

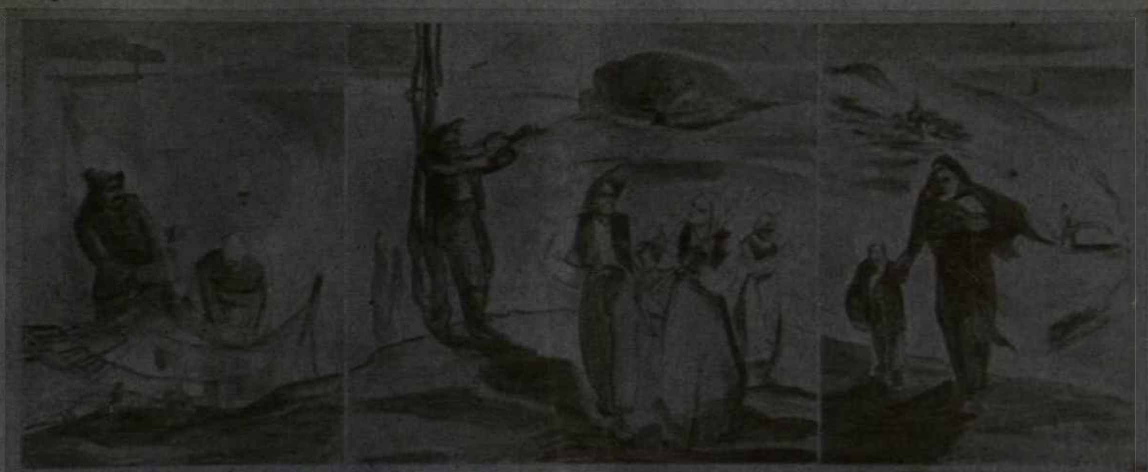
---

siant pramoktų. Aišku, Profesoriaus kuklumas per didelis. Iš to kuklumo pasisemkime ir kuklumo, ir paslankumo gimtajai kalbai pažinti.

O šit ką savo metu rašė Vaižgantas: „Aš tikrosios mūsų kalbos nemoku. Visiems, griežtai visiems praverstų, kad prieš spausdinant kokį rašinį kitas jį perskaitytų ir išlygintų. Ką čia pats žmogus beišmoksi tikrosios kalbos, kad per kelias dešimtis metų rašydamas, pats sau žmogus pasidarai naują publicistikos kalbą, tegu gyvosios kalbos išmoksta, kad geras, dr. J. Basanavičius, dr. J. Šliūpas, A. Dambrauskas, na, ir aš. Basanavičius rašo perpus vokiškai, Šliūpas perpus angliškai (amerikietiškai) Dambrauskas —lenkiškai, aš — rusiškai: kaip kam daugiau atsiėjo svetimos dvasios gerti.

Čia pasergime įdomų psichologinį apsireiškimą. Dambrauskas, na, ir aš, pasergėsime kalbos kilmines ir stilistines paklaidas kitų raštuose, bet savo raštuose tų paklaidų neišvengsime: jos tapo organine mūsų sielos dalimi; mes klystame savotiškai, kaip kiti savotiškai — tarmiškai taria; mes turime savas kalbas, savas asmenines jovalines publicistikos tarmes. Ką bekalbėti apie kitokias licencijas, kurias sau pavelijame daryti mes, dažniau rašantieji. Mano kaltybė! Vis dėl to aš tikrai nebepasitaisysiu ir nebesusivaržysiu jokiomis griežtomis taisyklėmis. Tai mane šiek tiek pateisins laisvės instinktas: jauti kažin kokią neva harmoniją ar tik lengvumą ir jo nevengi . . .

Protas gi vis dėlto verčia mane pasiduoti kalbininko autoritetui ir aš atiduočiau pusę savo honoraro tam, kas panorėtų mano rašinius perkratyti. Patariu ir kitiems dažniau rodyti savo raštus, kad ir ne pirmos rūšies kalbininkams, nes iš šalies lengviau pasergėti paklaidos".

L. **Vilimo** triptikas (pano) Schongau parodoje — Nuotrauka V. Rasiūno

antru yra neišskiriamai surišti. Jausmas visada reiškiasi vaizdais ir išplaukia į aukštesnį transcedentinį paviršių. Todėl į poeziją negalime žiūrėti kaip į jausmų žaismą, vaizdavimo meną. Poezija — tai „jausmo kontempliacija", arba „lyrinė intuicija", ar pagaliau — „švarioji intuicija".

Politikas ir patrijotas

Visi žino, kad Croce paskutiniaisiais laikais, Mussolinio režimui kritus, užsirekomendavo kaip didelės išminties politikas. Kaip liberalų partijos vadas darė ir tebedaro didelės įtakos politiniam Italijos gyvenimui.

Neseniai pasirodė Romos knygynų vitrinose B. Croce's — „Pensiero politico e politica attuale", kurioje autorius išdėsto savo politinį **credo**. Knyga duoda skaitytojui progos geriau pažinti Croce's politinį veidą.

Jo politiniai priešai stengiasi atskirti Crocę-filozofą nuo Croce's-politiko. Jų nuomone politinis aktyvumas jam daug kenkiąs ir mažinąs jo mokslininko-rašytojo vardą. Pats Croce minėtos knygos įžangoje rašo:

„. . . Visą savo gyvenimą pašvenčiau mokslui ir neišsižadėjau tęsti šios tiesioginės pareigos po laikino pasišventimo politikai (l'occasionale servizio politico). Politika užsiėmiau tik tam, kad apgginčiau suvaržytą ir pastatytą pavojun Italijos kultūrą . . ."

Politinis aktyvumas, kuris reiškėsi viešose politinėse kalbose ir pasisakymuose dienos politikos klausimais Italijos ir užsienio spaudoje, nebuvo atsitiktinis. Croce visuomet buvo ištikimas savo filozofinei minčiai. Vienas rimčiausių Italijos literatūros laikraščių — „Fiera Letteraria" — š. m. balandžio mėn. 2 nr. rašo:

„Nenorėtume ginčytis, ar didžiajam mintytojui politinis aktyvumas padėjo ar pakenkė. Tačiau norime pabrėžti, kad jo politiniai raštai, nors ir laiko padiktuoti, yra giliai apgalvoti. Tai kročeanizmo pritaikymas politikoje . . . Jo veikloje ryški išmintis ir kultūra. Croce filozofas-istorikas neprieštarauja Croce'i politikui. Tai darni visuma, puikiai besiharmonizuojanti su visa jo gyvenimo kūryba."

Juozas Kėkštas

LITERATŪROS PREMIJOS

Šių metų „**Corriere Lombardo**" literatūros premija dar labiau išgarsino dviejų jau žinomų rašytojų pavardes — **Alberto Moravia** ir **Gianna Manzini**. Premiją gavo taipogi jaunas rašytojas **Carlo Levi**, romano „**Cristo si e fermato a Eboli**" autorius. Paskutinysis buvo ik šiol žinomas tik kaip dailininkas ir publicistas.

Artimiausiu laiku italų literatūra susilauks dar „San Remo", „Campione" ir „Via Regio" premijų.

Grupės rašytojų, dailininkų, skulptorių ir žurnalistų inicijatyva tapo įsteigta „**Quattro Stagioni**" premija, kuri bus kasmet skiriama vienam dailininkui, vienam skulptoriui, vienam rašytojui ir vienam muzikui. Žiury komisiją sudaro: C. Alvaro, G. Longo, S. Savarino, G. de Chirico ir kt.

NAUJAS I. SILONE ROMANAS

Pasaulio garso italų rašytojas **Ignazio Silone**, „Duonos ir vyno" autorius, parašė naują romaną — „**Il seme sotto la neve**" (Sėkla po sniegu). Veikalas yra išleistas ne tik italų bet ir kitomis kalbomis užsienyje, kur turi didelio pasisekimo. Romano foną sudaro d'Abruzzo kalniečių gyvenimas.

IŠ FANATIZMO Į LAISVĘ

Neseniai pradėjo eiti Romoje naujas literatūros savaitraštis — „**Fiera Letteraria**", kurio redakcijos komisiją sudaro: G. B. Angioletti, C. Alvaro, E. Cecchi, G. Pepe ir G. Ungaretti. Vyr. redaktorius — **Bruno Romani**. 1 n-rio vedamajame Angioletti Kolektyvo vardu pasisako:

„Šis mūsų laikraštis bus tampriai surištas su nūdienės Italijos literatūros ir meno gyvenimu. Įsitikinome, kad po tiekos sunaikinimų mūsų vaizduotė ir inteligencija paliko nepaliestos, anaiptol, sustiprėjo. Perėjome ilgą ir kruviną skausmo kelią.

Nenorėtume manyti, kad Italija turi šlykštėtis šios išsilikusios gėrybės, lygiai kaip netikime dejavimų vaisingumu bei nebiliu suakmenėjusių širdžių iškalbingumu. Taigi nesusidedame su tais, kurie užsimirštinai yra paskendę griuvėsių tyrinėjime.

Todėl kviečiame italų rašytojus ir visus menininkus be dvejojimų ir sielojimosi stoti į savo vietas.

„Literatūrinė moralė — sakydavo Fascolo — tai vienintėlė rašytojo paguoda išpildžius meno pareigas." Ir Goethe statydavo savo bendralaikiams klausimus, kurie neturėtų šiandien atrodyti per drąsūs: „Jeigu poetas visą savo gyvenimą stengėsi kovoti prieš tamsius prietarus, naikinti siauraprotiškas ir egoistines pažiūras bei apšviesti savo tautiečių sielas ir pagerinti jų skonį, jeigu jis stengėsi sukilninti jų troškimus — ar galėjo jis nuveikti ką nors geresnio? Kokie darbai galėtų būti patrijotiškesni?—"

Amerikiečiu 1945 m. knygu apžvalga

Amy Loveman „Die Amerikanische Rundschau" žurnale duodą 1945 m. Amerikoje pasirodžiusiųjų knygų apžvalgą.

Autorė pažymi, kad karas tiek pereitais metais, kaip ir seniau, į romanų literatūrą atsiliepė neigiamai. Tikriau pasakius, karas pasunkino rašytojui skirtuosius uždavinius: rašytojas atsidūrė prieš įvykius, su kuriais negalėjo nesiskaityti ir kurie, šiaip ar taip paėmus, nustelbė visą kitą jam reikalingą sudoroti medžiagą. O jei jis išdrįso juos doroti, tai minimieji įvykiai pasirodė tokie platūs ir dramatiški, jog ir su geriausiais norais nepavyko juos kaip reikiant įsprausti į tinkamas formas. Todėl rašytojui šiandien iš esmės yra sunku visa tai, ką jis matė ir girdėjo, įtikinamai pavaizduoti; nuo to laiko, kai į prarają ėmęs dardėti kolektyvinis gyvenimas visus padarė jautresnius ir greičiau pasiduodančius pirmajam įspūdžiui, ir rašytojui pasidarė nebe taip įmanoma, kaip vidurkiniam žmogui, pagauti savo bendrininkų žmonių reagavimą bei nuotaikas, kaip kad normaliais laikais, kada atskiras individas daugiau svėrė ir buvo savarankiškesnis, nes galėjo pats į save atsiremti.

Šiandien rašytojui tėra laisvi tiktai du keliai: karą visiškai ignoruoti, arba

jį, taip sakant, į save gerte sugerti. Pasirinkdamas pirmąjį kelią, jis turi savo veikale pasiekti reikalingą socialinio ir psichologinio charakterizavimo gilumą, jeigu nori, kad aprašomieji įvykiai nesiremtų vienais literatūriniais efektais. Pasukdamas antruoju, gauna neišvengiamai eiti lenkčių su baisiausia drama, kokią kada nors žmonijai iš viso teko išgyventi. Pagaliau, reikia tiesa sakyti, jog tiek vienu, tiek antru atveju jis patenka į padėtį žmogaus, kurio negalima nesigailėti. — ir toji situacija taip pat neišvengiamai atsispindės ir jo kūryboje.

Nors pastaraisiais metais Amerikoje nepasirodė nė vienas kitus visa galva prašokąs romanas, tai vis dėlto reikia pripažinti, jog ten jų buvo išleista, palyginti, gana daug. Daug diskusijų ir net nusistebėjimo tam tikra prasme sukėlė romanas iš karo metų, nors ir ne tikrasis karo romanas, būtent Glenvayaus Wescottso „Butas Atėnuose" („Apartment in Athens"), vaizduojąs tą dramą, kurią teko išgyventi vienai graikų šeimai dėl įsiveržusių nacių siautimo. Peterio Bowmano „Raudonos pakrantės" („Beach Red") yra lyg eilėmis surikiuota, bet vis dėlto ne eilėraštiškai parašyta kronika vieno Didžiajame vandenyne nusileidusio hidroplano ir karių, einančių į kautynes, minčių, piršulingai nusiaubiančių jų sielą. Tai knyga, kur, jei taip galima būtų pasakyti, veiksmas su stebėjimu iš šalies ir aprašymu žygiuoja ranka į ranką ir kurioje drauge stipriai pavaizduotas jausmo intensyvumas.

Rašytojai išsiskyrė taip pat dėl temos, sukėlusios viešojoj opinijoj tiek daug diskusijų, būtent, kaip reikia sugrįžusius į tėvų žemę karius vėl įvesdinti į normalų pilietinį gyvenimą. Iš trijų namo grįžtančių karių MacKinley Kantoro eilėraštine forma parašytame pasakojime „Man garbė" („Glory for he") vienas kilęs iš pasiturinčiųjų sluogsnių antras — iš vidutiniokų, o trečiasis — iš vargšų žmogelių tarpo. Johnas Marquandas savo „Greitoje atgailoje" („Repent in Haste") su meisterišku išbaigtumu ir įsijautimu duoda istoriją jauno dar iš kariuomenės visai nepaleisto žmogaus, kaip jo žmona, vyro nesant namie, jį apgauna. Marquandas aprašo jaunų žmonių laikymąsi išmintingai ir su įsijautimu ir jų išgyvenimus, pavaizduodamas įvykių eigą tiesiog su fotografišku tikslumu.

Tarp karo knygų amerikiečiai daugiau dėmesio kreipia į išverstas iš rusų kalbos Konstantino Simonovo „Dienas ir naktis". Tas Stalingrado apgulimą vaizduojąs epas įgauna vertą dėmesio literatūrinį ūgį. Jausmo ir veiksmo spontaniškumas ir paprastumas, kuriais paprastai pasižymi Simonovo charakteriai, ir įtikinantis karo įvykių perdavimas suteikia knygai reikalingą platumą ir orumą. Taip pat karo istorija, su tokiu pat įtikinamumu pavaizduojanti žmones su ginklu rankoje, yra Geraldo Kersho „Dulkėti veidai" („Faces in a Dusty Picture"). Tai pasakojimas apie visą galybę įvairių nuotykių ir išgyvenimų, kuriuos teko patirti vienai britų kuopai, per nuteriotą kraštą ryžtingai traukiančiai į kautynių lauką — knygą labai pagyvina autoriaus plačiai vartojami dialogai. Visai priešingi tiems jokių skrupulų ir varžių nepažįstantiems pasakojimams yra tomas tinkamų pasiskaityti Harrio Browno istorijų, pavadintų „Artie Greengrain", vaizduojančių kiplingiškų šių dienų stiliumi vieno jauno žmogaus, pašaukto į kariuomenę, išgyvenimus. Brownas aprašo įvairiausias savo „91 Joe" nuotaikas ir duoda puikiausių pasūdytų komentarų apie asmenis ir pačius įvykius. Romantiška dvasia pasižymi Nicolo Monserrato „Atostogos išbrauktos" („Leave Cancelled"), vienos nakties meilės idilija, rytą pasibaigianti atsisveikinimu.

Lygiai, kaip ir anksčiau, rašytojai, norėdami išbėgti iš rūškanos dabarties, ėmė sau medžiagos semtis iš praeities. Taip Edna Ferber savo „Didžiajame sūnuje" („Great Son") aprašo vienos amerikiečių šeimos trijų kartų gyvenimą — kaip ji drauge su Seattle miesto pražydimu prasimuša į garbę ir galybę. Rumeris Goddenas „Pasinaudok trimis saikais" („Take Three Tenses") didžiąja dalimi grįžta į Anglų Viktorijos laikus. Čia duodamas įdomus mėginimas istoriją apžvelgti atpakalinėje perspektyvoje. Nors šie abu romanai apima, palyginti, netolimą praeitį, tačiau yra nemaža tokių, kurie mušasi net į pačius toliminusius laikus.

Taip C. S. Foresteris, pavyzdžiui, nusikreipia į Napoleono erą ir savo „Commodore Hornblower paleidžia į sceną veikėjus iš rusų caro Aleksandro I laikų, nuostabiai sutampančių savo diplomatijos ir politikos įvykiais su mūsų dienomis. Tiesiog nuostabiai pavykę Robertui Gravei „Miltono žmonoje" („Wife to Mr. Milton") dienoraštiška forma pavaizduoti minimąjį rašytoją kaip atstumiantį ir ardpantišką vyrą šeimos gyvenime. Samuelio Shellabargerio pasakojimas, kaip ispanai nukariavo Meksiką pavadintas „Kastilijos kapitonu" („Captain from Castile"), nepasižymi nei realumu, nei jūrų plėšikų romantika. Eduardo I laikų Anglija pasitarnavo Thomui Costainui fonu jo „Juodajai rožei" („The Black Rose"), o Herbertas Gormanas Texasą ir Alamo gynimą padėjo pagrindan savo įspūdingai istorijai „San Lorenzo vynas" („The Wine of San Lorenzo").

Iš dabartinių Amerikos laikų greičiausiai nė vienas romanas nerado didesnio skaitytojų pritarimo, kaip Lewis Sinclairo „Cass Timberlaine". Čia autorius vėl grįžta į savo Minesottą, atnešusią jam pirmuosius laimėjimus, tačiau jau nebėra toks sarkazmo kupinas, kaip kad tenai, — čia jis kai kur darosi net melancholingas, imdamas pasakoti apie vienos jaunos moters ir jos senyvo vyro likimą vidutinio dydžio mieste. Čia jis vėl atgavo senąjį meisteriškumą, sukėlusį skaitytojų simpatijas savo ankstyvesniais romanais, sugebėdamas surasti tikrai amerikietišką toną ir iškelti amerikietinio gyvenimo ypatingumus.

Vaikystę ir jaunystės amžių vaizduoja trys pasižymį gyva intryga romanai, būtent: Annes Parish „Vargšas vaikas" („Poor Child"), atskleidžiąs labai visų nemėgstamo ir nekenčiamo vaiko tragediją, Williamas Maxwellis „Suglamžytame lape" („The folded Leaf") su įsijautimu ir švelniai vaizduoja berniuko jaunatvę, visur išlaikydamas reikalingą taktą ir jausmo subtilumą. Walteris Van Tilburgas Clarkas savo „Drebančių lapų mieste" „The City of Trembling Leaves") duoda gyvą ir įdomią Reno mieste iš vaiko į vyrus išaugusio berniuko istoriją, kurioje puikiai atsiskleidžia asmenybė ir gražiai atsispindi visa vaizduojamoji aplinka. Iš kitų minėtinų knygų tenka pažymėti dar šias: Johno Steinbecko „Cannery Row", Monterey žvejų vaizdingo gyvenimo knygą, Beno Lucieno Burmano „Kai pragysta gaidys („Rooster Crows for Day"), pradėta prie Mišisipės ir savo didvyrį nugenančią į Afriką, ir du pasakojimus, skirtus rasinėms problemoms nagrinėti Chesterio B. Himės „Jei staugia, tebėga šalin" („If he hollers let him go"), kur be jokių skrupulų iškelta negrų problema, ir Josephinės Pinckney „Vakarienė trečią valandą" („Threc O'clock dinner") kur vaizduojama, kaip iš svetur, už iš anapus geležinkelio linijos, atsigrūdę tam tikri elementai susmukdo Charlestono diduomenę.

Vertas dėmesio ir Remarko milijoniniu tiražu išleistas naujas romanas „Triumfo vartai" („Arc de Triumph"), kuriuo jis atsistoja šalia kitų didžiųjų amerikiečių rašytojų. Nors jo pasisekimas milžiniškas, vis dėlto tai jau nebe meisterio veikalas: čia senojo Remarko tikrai meisteriškų eilučių tebėra tik gal keliasdešimt. Taigi, ir Remarkas suamerikonėjo šiuo emigrantų gyvenimą Paryžiuje vaizduojančiu romanu.

Vokiečių ir austrų autoriai, rašą vokiečių kalba, sukėlė savo veikalais gyvų diskusijų plačiausiuose skaitytojų sluogsniuose. Iš jų tenka daugiau išskirti šiuos veikalus: Adalberto Stifterio „Kalnų kristalas", Sonetai į Orfeją, Rodinas ir Rilkės Laiškai, taip pat Alfredo Neumanno studentų 1943 m. ruoštą Münchene pučą vaizduojanti knyga „Jų buvo šešetas", Ernsto Lotharo iš karo belaisvių gyvenimo „Belaisviai" ir Roberto Neumanno „Kvota", parodanti Londoną karo metu.

Vertė A. P.

Mūsų bendradarbio Viktoro Petravičiaus šeimai, mirus jų mylimai dukrelei LUCIJAI-ARMIDAI, reiškiame gilią užuojautą.

„Aidų" Redakcija

* Šiemet sukanka 35 metai nuo mūsų tapytojo ir muziko M. K. ČIURLIONIO mirties. Ta proga šiuo „Aidų" numeriu prisimenam didįjį tautietį.

„Aidų" pavienio egz. kaina 1,5 RM.

„Aidai" yra dviejų laidų: kultūrinis žurnalas ir dienos informacija. „Aidus" leidžia Spaudos Darbuotojų Kolektyvas. Vyr. Redaktorius — Dr. V. Bieliauskas. Žurnalo Redaktorius — K. Bradūnas. Redakcijos adresas: München 27, Lamontstr. 21.